

Олександра Глазова

РІДНА МОВА

**ВИДИ КОНТРОЛЮ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ
ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ**

ЗА 12-БАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

10 КЛАС

Київ – 2001р

ЗМІСТ

АУДІЮВАННЯ

ТЕКСТИ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ	2
ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ	10

ЧИТАННЯ

ТЕКСТИ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ	26
ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ	35

ГОВОРІННЯ

ТЕКСТИ ДЛЯ УСНОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ	41
СИТУАТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ДІАЛОГІВ	45

ПИСЬМО

ТЕКСТ ДЛЯ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ	47
ПРОБЛЕМИ, ЩО МОЖУТЬ БУТИ ПОКЛАДЕНІ В ОСНОВУ СТАТТІ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ	53
ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН ПИСЬМОВОГО ВІДГУКУ ПРО СПЕКТАКЛЬ (КІНОФІЛЬМ)	53
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки) ¹	
Одиниці мови, звуки мовлення, значущі частини слова, слово, словосполучення, речення, ССЦ	53
Складні випадки правопису ненаголошених голосних, м'якого знака, апострофа	55
Основні орфограми в префіксах, коренях і суфіксах	56
Лексикологія і фразеологія	59
Основні способи творення слів	60
Частини мови	62
Елементи практичної риторики	63
ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ	65

ТЕКСТИ НАВЧАЛЬНОГО АУДІЮВАННЯ

1. Покритка

Поярмаркувавши, Пилип заїхав до кума. Виїхав од кума пополудні, днина стояла гарна, коненята бігли дружно, під полозками скрипів сніг, і Пилип замуликав пісеньку. Над дорогою з крякотом тягли ворони, Пилип не звернув на те уваги, а даремно: невдовзі в повітрі закружляли білі джмелі, а далі розгулялася справжня віхола. Дорогу замітало, коні вже біли тюпака, а далі перейшли на ходу. Раптом захропли, рвонули вбік, і, ледве не черкнувши саньми, проминули обкидану снігом білу постать. Вона ледь посувалася, нахилившись уперед, на грудях у неї випинався якийсь клунок. Пилип

¹ За правильно вибрану відповідь на кожне із запитань учень одержує по 1 балу, 1 бал додається в разі самостійного добору прикладу. Таким чином, учень може отримати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів за бездоганно виконану роботу.

оглянувся раз, вдруге. Кого це, подумав, погнало проти ночі. Постать ніби жіноча. Це ж куди вона... Примете снігом на дорозі.

Пилип трюкнув на коні. Постать порівнялася з саньми.

-Хто ти є? – гукнув. - Жива душа чи привид? Куди проти ночі? Сідай вже.

Постать хилитнулася і сіла на краєчок саней. Обличчя закутане хусткою по самі очі, не розібрати – стара жінка чи молода, за кожушиною вузлик. Щойно коні зрушили з місця, вузлик пискнув. І щось пискнуло в Пилипа в грудях.

-Як же ти з дитиною... Хто тебе пустив у зимню дорогу... Ех, люди, - і вдарив по конях. – Куди тобі?

-Не знаю...

Голос кволий і, здається, молодий.

-То ти, Господи, сирота чи покритка?

Почувся тихий схлип. Пилип повернув до свого хутора. Він лісникує у пана Дудочки. Пилип Гак – з козаків, але пан заповзявся перевести його в кріпаки, тис, гнув, але в Гака є папір на козацтво, і панові не вдалося його виманити. Тоді він найняв Пилипа в побережники, і Пилип погодився. Пан йому не платить і вважає його кріпаком, а Пилип вважає себе вольним чоловіком, козаком. Кожен сподівається, що перекабатить на своє, так і живуть.

Коні вперлися у ворота. Пилип скочив із саней, одчинив ворота і завів коні у двір.

-Ходім, небого, до хати, - покликав жінку.

Та повільно підвелася. Пилип одімкнув двері. Жив сам, дружина, привівши дитину, дівчинку, яка одразу померла, теж покинула цей світ.

Завів несподівану гостю до хати, мовив:

-Роздягайся і лізь з дитям на піч. Там тепло, я топив. А я попораю коні, - роздмухав під комином жар, запалив каганчика й подався надвір.

Коли повернувся, молодиця стояла посеред хати. Сніг на хустці почав обтавати, обличчя молодиці видавалося в сяючому німбі обличчям Богоматері, аж Пилипа струснуло. Їй було це обличчя молоденьким-молоденьким, сливе дівочим.

-Чого стоїш стовпом посеред хати? – майже гримнув Пилип з якоїсь досади. – Хочеш дитя застудити? – (Воно кричало). – Хто в тебе – дівка, козак? Як звати?

-Хлопчик. Івась.

-А тебе? – допоміг скинути кожуха.

-Катерина.

Сповадивши молодицю на піч, одчинив скриню, перекинув одну шматину, другу, нарешті в його руках опинилася сорочка покійної Варки. Взяв ножа, брейонув уподовж од пазухи, нарізав і роздер упоперек, покрав на чотири частини. Зжужмав і кинув на піч.

-Візьми перепеленай маля. Шмаття чисте.

Узяв під припічком горня, налив у нього молока, присунув до вогню. Коли молоко зашипіло, почало підніматися, ухопив горня ганчіркою. Налив у велику полив'яну чашку, відбатував скибку паляниці, став на ослінець біля лежанки, поставив чашку на край печі.

-Випий від застуди. Та й... хліба з'їж. Це треба для дитини.

Молодиця щось замуркотіла, й він grimнув:

-Я тут хазяїн.

Устав Пилип рано, затемна, попорав коні, корову та вівці, підпалив у печі, приставив до вогню куліш. Молодиця на печі ворушилася, але не спускалася. Пилип розтлумачив собі це так: боїться, щоб її поміч він не потрактував так, що хоче залишитися надовше.

Як задніло, Пилип накрав хліба, розлив у миски куліш, покликав Катерину. Молодиця злізла, умилася з цебра над відром, утерлася рукавом, сіла до столу. Аж тепер Пилип роздивився, яка вона молодесенька і яка гарна. Неначе зійшла з ікони. Личко маленьке, брівки смоляні, підборіддя і носик ну тобі вирізані досконалим майстром, отим, що ложки робить. З'їла з десяток ложок і ложку поклала. Дивилася у вікно. Пилипові стало невимовно її шкода, аж притиснуло серце.

-Як я тямкую, Катерино, тобі в світі йти нікуди. Хіба що на церковну паперть... Замерзнеш десь під тинном. Дитяти шкода. Що ж, доживете в мене до весни, на той час, може, об'явиться той... Хто він?

-Москаль.

-Фью-і-ть, - свиснув Пилип і злякався гріха: свиснув у хаті. – Пиши – пропало. Живіть, стерегтимете хату, бо я все по лісах та байраках...

...Так і залишилися Катерина з Івасем у Пилиповій хаті. Пилип поліз на горище, знайшов там лозову колиску, яку був змайстрував для дочки, котра в ній майже не гойдалася, й почепив до тряму. Все ніби вимушено – мовляв, нікуди подітись. Він взагалі був понурий, мовчакуватий, відлякував людей острішками брів, твердим поглядом, важким підборіддям, і сам крутоплечий, міцний, зросту невисокого, але чомусь здавалось, що дивиться на тебе згори. Йому було під п'ятдесят.

Зранку Пилип прямкував до лісу. Вертався увечері, іноді приносив лисицю або зайця, які трапили в сильця, іноді – одібрану в лісокрада пилку або сокиру. Катерина вставала засвіта, топила піч, порала хату. Івась дивився на неї з висоти – з коліски.

Повінчалися за три села звідти. Вінці над їхніми головами тримали попові наймит і наймичка, більше в церкві не було нікого. Вернулися додому під вечір, попорали худобу, сіли вечеряти. Таким було їхнє весілля.

Жили вони п'ять років. Пилип не кривдив Катерину, намагався перебрати на себе більшу частину її роботи, навіть купав з нею у вербових ночвах Івася. Й Івась звик до його кущистих брів, великого носа, часто хапав його ручкою, регочучи.

Але коли в людський слід ступить недоля, вона йтиме й доганятиме, поки не зживе зі світу. Ранньої осені Катерина бігла через став, вломила на тонкому льоду, було їй по груди, вона таки вибралася на берег, але

застудилася й за два тижні померла. Тяжко зажурився Пилип. Проте сумував недовго, за два місяці його знайшли в лісі з проломленою головою – звичайна смерть багатьох побережників.

Пан забрав Пилипову землю і хату, а Івася оддав у підпасичі. А звідти, про всяк випадок, бо ще виросте і розкаже про панську правду, – в москалі. Іван вернувся, коли вже настала воля, й осівся в селі. Був він чоловіком простим, доброзичливим, стражденним (За Ю.Мушкетиком; 942 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Обкидану снігом жінку Пилип зустрів на шляху,

- а) повертаючись з церкви;
- б) повертаючись з управи;
- в) повертаючись з панського маєтку;
- г) повертаючись з ярмарку.

2. В Пилипа *щось пискнуло в грудях*, коли

- а) він побачив, що жінка змерзла та голодна;
- б) він побачив, що жінка молода і вродлива;
- в) пискнув вузлик в жінки під кожушиною;
- г) коли жінка розповіла, що їй нікуди подітись.

3. Пилип лісникував

- а) у пана Енгельгардта;
- б) у пана Польського;
- в) у пана Курочки;
- г) у пана Дудочки.

4. Прізвище Пилипа було

- а) Сак;
- б) Гак;
- в) Рак;
- г) Приймак.

5. Значення слова *побережник* таке:

- а) той, хто живе на березі річки;
- б) той, що перевозить людей через річку;
- в) той, що береже річку;
- г) лісовий сторож.

6. Пилип був

- а) молодим неодруженим парубком;
- б) самотнім молодим сиротою;
- в) літнім удівцем;
- г) старим дідом, що пережив усю свою родину.

7. Несподівану гостю та її дитину звали

- а) Катерина, Івась;
- б) Катерина, Василько;
- в) Ганна, Івась;
- г) Ганна, Марко.

8. Опрацьований текст немовби занурює нас у життя героїв
- а) поеми Т.Шевченка «Наймичка»;
 - б) поеми Т.Шевченка «Катерина»;
 - в) поеми Т.Шевченка «Княжна»;
 - г) поеми Т.Шевченка «Марія».
9. Здавалось, що Пилип дивиться на всіх згори, тому що
- а) він був дуже високий на зріст;
 - б) він був надзвичайно сильний;
 - в) він був незалежний і впевнений у собі;
 - г) він був понурий і мовчакуватий.
10. Трагічну загибель героїні автор тексту пояснює
- а) її недолею;
 - б) її необережністю;
 - в) її недбалістю;
 - г) її слабким здоров'ям.
11. У понівеченій солдатчиною долі Катерининою сина автор вбачає вину
- а) Катерини;
 - б) Пилипа;
 - в) пана;
 - г) батька москаля.
12. Подана в тексті історія нагадує такий Біблійний мотив:
- а) загибель Лотової дружини;
 - б) порятунок немовляти Мойсея;
 - в) Святе Сімейство;
 - г) Успіння (смерть) Богородиці.

2. Стоїть явір над водою

...Вже десятий рік він у солдатчині, на пустельному березі Каспійського моря, з “височайшою” заборною писати й малювати. Але – “караюсь, мучуся, але не каюсь”.

Кругом скрута – немає паперу, щоб продовжити “захалявну книжечку”, нічим малювати... Єдина його відрада – підтримка друзів з України. Друзі допомагали вистояти, не втратити душевної рівноваги. Серед тих, хто не відцурався поета, хто нехтуючи категоричною заборною, підтримував його матеріально й морально, посилав теплі й зворушливі листи, був Семен Степанович Гулак-Артемівський.

І виливалось на папір із Шевченкового серця: “Благородніший ти із людей, брате-друже мій єдиний Семене!.. Ну, скажи по правді, чи єсть та велика душа на світі, окрім твоєї благородної душі, щоб згадала мене в далекій неволі...”

Чимало в їхніх долях спільного. Вони майже ровесники, земляки. Гулак народився 1813-го, на рік раніше від поета, не так уже й далеко від його рідної Кирилівки – в Городищі, біля Черкас. Давній їхній козацький рід виводився з селища Артемівська, а одного з предків за веселу одчайдушну

вдачу прозвали “гулякою”. Від того й пішло подвійне родинне прізвище Гулаків-Артемовських.

Серед мальовничої природи, серед ланів широкополіх промайнули дитячі роки і Шевченка, і Гулака.

Шевченко, слухаючи діда, кобзарів, сам гарно співав, і голос він мав гарний, але справжнє покликання мав до малювання, та й потяг до віршування прокинувся в нього рано. Гулака природа обдарувала надзвичайної краси голосом. З одинадцяти років він, наслідуючи сімейну традицію, навчався у Київському духовному училищі. Тут дзвінкий та чистий дискант юнака привернув увагу начальства, і Семена зарахували хористом Софійського собору. Із запалом вивчав Гулак творчість хорових майстрів Березовського, Бортнянського, Веделя. Пізніше, у зв'язку з мутацією голосу, юнака виключили з хору, а разом і з духовного училища. Проте через деякий час він, завдяки винятковій музичній обдарованості, опинився у складі хору Михайлівського монастиря. Тут розвинувся у нього чудового тембру і широкого діапазону баритон. А щоб завершити свою освіту, Семен закінчив Київську духовну семінарію.

У червні 1838 року в Києві перебував російський композитор, тодішній капельмейстер придворної співацької капели Михайло Глінка. В Україну він приїхав у пошуках гарних голосів для капели. Під час богослужіння у Михайлівському монастирі Глінка почув чудовий, рідкісної краси й сили баритон, що виконував соло. Співав Семен Гулак-Артемовський, а йшов юнакові двадцять п'ятий рік.

Михайло Глінка запросив Гулака до Петербурга, пообіцявши виховати з нього професійного оперного співака. І справді, він навчав Семена з неабиякою відданістю. Визначний вокальний педагог Глінка прищеплював Гулакові виконавську культуру, керував його музичною освітою. Композитор увів Семена у коло визначних діячів культури, серед яких були Карл Брюллов, Іван Айвазовський, Нестір Кукольник.

Турботами того ж таки Карла Брюллова, Василя Жуковського, Євгена Гребінки Шевченка 1838 року було викуплено з кріпацтва.

У Санкт-Петербурзі Шевченко і Гулак не могли не зустрітись. Вони – люди одних переконань, уподобань, були отчені спільними друзями. Можливо, вони познайомились на котромусь із музичних вечорів у Глинки, де бував Брюллов, на той час учитель Шевченка. А може, зустрілися в Гребінки, де збирався гурт земляків.

Вже перший прилюдний виступ Семена Гулака-Артемовського “був блискучим”, як писав співак у листі до свого дядька, поета-байкаря Петра Гулака-Артемовського. На зібранні з концерту гроші співак 1839 року виїхав на навчання до Парижа. Закордонний дебют Семена відбувся на сцені флорентійської опери 1841 р. Повернувшись до Росії, Гулак співає в оперній трупі в Петербурзі.

З кожним роком репертуар співака збагачується. Йому підвладні найскладніші партії: Командор в опері “Дон-Жуан” Моцарта, Яго в опері “Отелло” Верді, Фігаро в “Севільському цирульнику” Россіні. Загалом Семен

Гулак-Артемівський співав понад 50 провідних оперних партій. Крім того, виступав у концертах, а задля відпочинку робив художні мініатюри із слонової кістки та малював.

Інакше склалась доля Шевченка. Перша його книжка, як писав І.Франко, “...відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води, зяснила невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову”.

...У пеклі аральської пустелі Шевченко часто згадував Гулака. “Мій єдиний друже Семене”, “брате мій”, “любий Семене” – так звертався змучений невільник до Гулака в листах. 27 березня 1858 року Тарас Григорович прибув у Петербург, зупинився у Лазаревського, а наступного ж дня надвечір записав у щоденнику, що зустрів “задушевного друга Семена Артемівського”.

Часто Гулак і Шевченко удвох захоплено співали народні пісні, що нагадували їм рідну Україну. Співали й пісню, яку написав сам Гулак на текст відомої народної пісні. Чи ж не гірка Шевченкова доля навіяла цю пісню Гулакові?

Стоїть явір над водою,
В воду похилився,
На козака недоленка,
Козак зажурився...
Не хилися, явороньку,
Ще ти зелененький,
Не журися, козаченьку:
Ти ще молоденький...

У серпні 1860 року пісня вийшла окремим виданням. На титульному аркуші зазначалося: “Музыку посвящает Т.Г.Шевченко С.Артемовский”. Поза всяким сумнівом, пісня справила на Шевченка глибоке враження. У поезії “Над дніпровою сагою”. Написаною того ж року, з’являється образ явора:

Над дніпровою сагою
Стоїть явір над водою...
Стоїть старий, похилився,
Мов козак той, зажурився...

Зворушлива дружба Шевченка й Гулака тривала до останніх днів поетового життя. Передчуваючи недобре, у 1861 році Шевченко саме Гулакові передав на збереження найдорожче: написані після повернення із заслання вірші, картини і листи. А на присвяченому пам’яті поета концерті Гулак, що тяжко переживав втрату земляка й друга, співав “Стоїть явір над водою”.

Семен Гулак-Артемівський помер 1873 року, проживши 60 літ. Оперну сцену він залишив 1865 року, прослуживши в театрі майже 25 літ. Останні роки співак прожив у Москві. Багато читав, цікавився новинками науки, розвитком природознавства і медицини. І це не випадково, адже Гулак був

всєбїчно обдарованою людиною. До речї, зберїгся розроблений ним проект петербурзького водогону.

Та вїчним пам'ятником Гулаковї-Артемовському залишиться написана ним у розквітї таланту перша українська опера “Запорожець за Дунаєм”. Цей лїрико-комедійний твір сповнений глибокого патріотизму і народності, тут показано і прагнення українців до волї, і благородство й хоробрість українського народу. Гулак створив яскравий образ добродушного й веселого Івана Карася, душа якого сповнена глибокого патріотизму. Гулак був першим виконавцем партїї Карася і першим режисером-постановником опери. Сценїчна бїографїя опери позначена блискучим виконанням провідних партїй корифеями українського театру – Марїєю Заньковецькою, Миколою Садовським, Марком Кропивницьким, Панасом Саксаганським. Пїзніше славу опери примножили видатнї спїваки Оксана Петрусенко та Іван Козловський (За Т.Золозовою; 970 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну вїдповїдь:

1. Слова “караюсь, мучусь, але не каюсь” належать
 - а) Тарасу Шевченковї;
 - б) Івановї Франку;
 - в) Лесї Українцї;
 - г) Семену Гулаку-Артемовському.
2. Семен Гулак-Артемовський народився
 - а) в Кирилївцї;
 - б) в Городищї;
 - в) в Харковї;
 - г) в Києвї.
3. Навчаючись у Київському духовному училищї, Семен Гулак-Артемовський був
 - а) хористом Софїйського собору;
 - б) хористом Успенського собору;
 - в) хористом Андрїївського собору;
 - г) хористом Михайлївського монастиря.
4. У Семена Гулака-Артемовського був
 - а) тенор;
 - б) баритон;
 - в) бас;
 - г) баритональний бас.
5. Коли Михайло Глинка запросив Гулака до Петербурга, тому йшов
 - а) шїстнадцятий рїк;
 - б) двадцятий рїк;
 - в) двадцять другий рїк;
 - г) двадцять п'ятий рїк.
6. Поет-байкар Петро Гулак-Артемовський доводився спїваковї
 - а) братом;

- б) батьком;
в) дядьком;
г) дідом.
7. Закордонний дебют Семена Гулака-Артемовського відбувся на сцені
- а) Паризької опери;
б) Віденської опери;
в) Міланської опери;
г) Флорентійської опери.
8. Загалом Семен Гулак-Артемовський співав
- а) понад 20 провідних оперних партій;
б) понад 25 провідних оперних партій;
в) понад 30 провідних оперних партій;
г) понад 50 провідних оперних партій.
9. Шевченкова книжка “Кобзар” “...відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води...” Ці слова належать
- а) Михайлові Драгоманову;
б) Івану Франкові;
в) Михайлу Грушевському;
г) Лесі Українці.
10. Пам’ятником Семену Гулаку-Артемовському залишилась опера
- а) “Наталка Полтавка”;
б) “Москаль-чарівник”;
в) “Запорожець за Дунаєм”;
г) “Тарас Бульба”.
11. Головним героєм опери Семена Гулака-Артемовського є
- а) Тарас Бульба;
б) Іван Карась;
в) Іван Гонта;
г) Максим Залізняк.
12. Пісню “Стоїть явір над водою” Семен Гулак-Артемовський присвятив
- а) Тарасові Шевченку;
б) Михайлові Глинці;
в) Василю Жуковському;
г) Євгену Гребінці.

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО АУДІОВАННЯ

1. Золотий фонд драматургії

Захоплення Михайла Старицького театром виникло ще тоді, коли він, хлопчик-гімназист, уперше побачив «Наталку Полтавку» у виконанні полтавської аматорської трупи. У студентські роки любов до сцени зміцніла, бо тепер він був уже не глядачем, а актором – сам грав у п’єсах, поставлених університетським драматичним гуртком. А після того, як Михайло Старицький та Микола Лисенко написали для самодіяльної трупи

п'єсу-оперету «Чорноморці», і сам Михайло Петрович спробував поставити її на сцені, любов до театру перетворилась на пристрасть, потребу життя.

Драматургічна діяльність Михайла Петровича Старицького тривала протягом чотирьох десятиріч. Як свідчить сам письменник в одному з листів, за цей час він написав 35 п'єс – із них 10 самостійних, власних. Щоправда, в іншому листі, написаному через чотири роки, число своїх оригінальних драматичних творів Старицький збільшує до 16, а загальну їх кількість зводить до 30.

Чим же пояснити таку розбіжність? Справа в тім, що провести межу між переробками та оригінальними творами досить важко. Наприклад, такі п'єси, як «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» та «Маруся Богуславка» можна віднести як до переробок, так і до оригінальних, бо написані вони на сюжети народних пісень, які вже використовувались іншими драматургами, проте написані так, як ніхто до Старицького не писав.

На сьогодні нам відомо 32 драматичних твори Старицького – оригінальних і переробок, завершених і незавершених.

Аналіз творів драматурга свідчить, що Старицький започаткував в українській літературі свій напрямок. Найголовнішою ознакою цього напрямку сучасники Старицького вважали етнографізм. На жаль, і сьогодні дехто висловлює думку, що етнографічні елементи, яких у п'єсах Старицького чимало, знижують естетичну вартість творів, що народні співи, танці, звичаї як речі шаблонні зовсім не потрібні сучасному глядачеві.

Проте етнографізм не перешкоджав письменникові бути реалістом, показуючи правду життя. Його увага до етнографії була засобом вияву співчуття та симпатії до простого люду. Через народну пісню, силу впливу якої він добре знав, Старицький намагався торкнутися найтонших струн людської душі. Академік Олександр Білецький мав рацію, коли назвав Старицького творцем напрямку «етнографічного реалізму».

Часом етнографізм відіграв роль рятівника п'єси. В умовах жорстокої цензури та переслідувань українського слова драматург за великою кількістю пісень і танців вправно приховував головну, часто «крамольну» думку.

Починав свою драматургічну діяльність Михайло Петрович з переробок. Спочатку, мабуть, через відсутність письменницького досвіду і віри у власні сили. Пізніш, коли Старицький став театральним діячем, у нього вже не було ні відповідних умов для серйозної творчої роботи, ні часу. Переробляти, а точніше доробляти чужі п'єси, зробити їх сценічними, маючи достатній режисерський досвід, він міг і в умовах постійних мандрів.

Була ще одна причина працювати над переробками. Починаючи з 1863 року, тобто після Валуєвського указу, офіційно були заборонені переклади п'єс на українську мову. Переробки ж формально забороні не підлягали.

Серед переробок Старицького трапляються й такі, які підносили українську драматургію на вищий щабель. Це переробки прозових творів М.Гоголя «Різдвяна ніч», «Тарас Бульба», «Сорочинський ярмарок». Але найпопулярнішою була й залишається комедія «За двома зайцями», у якій всі

герої невдалого з драматургічного погляду твору І.Нечуя-Левицького «На Кожум'яках» зажили новим життям.

Про те, що п'єса І.Нечуя-Левицького неценічна, писала тогочасна критика. Старицький звернувся до цього твору 1883 року, коли вже був антрепренером української трупи. Він зрозумів, що п'єса про міщанство цілком могла б стати тим новим струменем, який освіжить тематичну одноманітність українського реперуару, де до цього часу переважали твори на сільську тематику. По дозвіл здійснити переробку п'єси письменник звернувся до І.Нечуя-Левицького, і той дав свою згоду.

Узявшись до роботи, Михайло Петрович за короткий час написав, по суті, нову п'єсу на відомий сюжет. Він дав творові нову назву – «Панська губа, та зубів нема», і саме під цією назвою комедія розпочала сценічне життя. Під цією ж назвою у супроводі іншої – «За двома зайцями» - комедію було надруковано 1890 року.

У порівнянні з п'єсою І.Нечуя-Левицького комедія М.Старицького була соціально зрілим викривальним твором. Замість переказу дотепного анекдоту про невдачу-цилюрника, який одночасно залицявся до двох дівчат і від обох отримав одкоша, Старицький показав духовну злиденність міщанського середовища. Цікаво, що один із рецензентів писав, як воронезькі міщани впізнавали на сцені себе, як бурхливо реагували на побачене, і зробив висновок, що під час вистави і в залі була «комедія в комедії, театр в театрі».

Героїв твору Старицького породжено соціальними умовами. Цилюрник Голохвостий, який вирішив уладнати свої матеріальні справи одруженням з недоумкуватою дочкою простодушного й довірливого купця Сірка, - хитрий і нахабний авантюрист. У «паліхмахтера» Голохвостого і мова – суржик забутої ним української і абияк засвоєної російської, пересипаної «учоними» іноземними словами. Проте, увійшовши в свою роль, він і сам починає вірити у власні вигадки. Самим собою Голохвостий стає наприкінці п'єси, коли його викрито. «Чого витріщились? Ну, банкрут так і банкрут! А ви думали, каби я був багатий, то пошов би до вашого смітника!!! Свинота необразована! Авжеж, мені тільки ваших денег і надо било! А вони заклали собі в голову, що я на їх дочок задивився. Антересно дуже!» Це слова нахаби, відвертого циніка.

Сповнена іскристого народного гумору, багата на цікаві ситуації, на тонко підмічені автором типи, комедія-переробка «За двома зайцями» міцно утвердилася в репертуарі українського театру. Тут повною мірою розкрилась майстерність драматурга М.Старицького. Дія розвивається невимушено й легко, у жвавому темпі, не відчувається жодної штучності й надуманості.

Першою оригінальною п'єсою сам М.Старицький вважав драму «Панське болото» (пізніше назву було змінено на «Не судилось»). Тема твору – стосунки між поміщиками й селянами, роль і місце інтелігенції в тогочасному суспільному житті. Із сучасників Михайла Петровича цю тему порушували прозаїки – І.Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Б.Грінченко. У драматургії першим узявся за неї М.Старицький.

У драмі «Талан» йдеться про життя провінційних акторів, про їхню важку працю, безкінечні мандри, сутички з представниками влади, стосунки з глядачами. Головна героїня драми – Марія Іванівна Лучицька. Своє покликання вона сприймає як громадський обов'язок. «У праці художній ми повинні людям служити, цілком себе віддавати громаді», - говорить вона.

Драму «Талан» було присвячено Марії Заньковецькій, яка першою виконала роль Лучицької. Як стверджують сучасники, славетна актриса не любила грати цієї ролі, бо не хотіла грати «саму себе». Справді, Заньковецьку можна вважати прообразом Лучицької.

До оригінальних п'єс М.Старицького на історичну тему належать «Богдан Хмельницький», «Оборона Буші», «Остання ніч».

Чимало п'єс написав Михайло Петрович Старицький. Різні теми, різні герої захоплювали уяву цього митця. Та на першому плані завжди були правда, синівське почуття до народу. Жоден з його творів не позбавлений громадянського звучання (*За О.Цибаньовою; 1000 сл.*).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Найпершу драматургічну спробу (оперету «Чорноморці») М.Старицький здійснив у співавторстві з
 - а) Марком Кропивницьким;
 - б) Миколою Садовським;
 - в) Миколою Лисенком;
 - г) Миколою Леонтовичем.
2. Драматургічна діяльність М.Старицького тривала
 - а) близько двадцяти років;
 - б) більше двадцяти п'яти років;
 - в) протягом сорока років;
 - г) близько п'ятдесяти років.
3. На сьогодні відомо
 - а) 12 драматичних творів М.Старицького;
 - б) 20 драматичних творів;
 - в) 32 драматичних твори;
 - г) 40 драматичних творів.
4. Творцем напрямку «етнографічного реалізму» назвав М.Старицького
 - а) Іван Франко;
 - б) Михайло Драгоманов;
 - в) Сергій Єфремов;
 - г) Олександр Білецький.
5. Слово *етнографізм* означає
 - а) походження народу;
 - б) властивість оцінювати явища крізь призму традицій і цінностей васного народу;
 - в) відображення народного побуту, звичаїв, обрядів без глибокого проникнення в їхню суть;

- г) ставлення народу до національної мови.
6. Для М.Старицького етнографізм був
- а) засобом увиразнення характерів персонажів;
 - б) засобом привернення уваги глядачів з простого люду;
 - в) засобом вияву співчуття та симпатії до простого люду;
 - г) засобом привернення уваги інтелігенції.
7. М.Старицький є автором драматичних переробок таких творів М.Гоголя, як
- а) «Ревізор», «Мертві душі»;
 - б) «Різдвяна ніч», «Тарас Бульба», «Сорочинський ярмарок»;
 - в) «Страшна помста», «Вій»;
 - г) «Миргород», «Старосвітські поміщики».
8. Автором п'єси «На Кожум'яках», переробкою якої є твір М.Старицького «За двома зайцями», є
- а) Іван Котляревський;
 - б) Іван Нечуй-Левицький;
 - в) Панас Мирний;
 - г) Іван Франко.
9. Сценічне життя комедія «За двома зайцями» розпочала під назвою
- а) «Багатому щастя, а вбогому трясця»;
 - б) «Хвальби повні торби»;
 - в) «Панська губа, та зубів нема»;
 - г) «Казав пан, кожух дам».
10. *Мовний суржик* - це
- а) слова, що вживаються жителями тієї чи іншої місцевості;
 - б) елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання мовних норм;
 - в) умовна мова декласованих елементів (зłodіїв, жебраків);
 - г) відомі слова, які залежно від контексту можуть набувати нового значення.
11. Першою оригінальною п'єсою сам М.Старицький вважав
- а) «Останню ніч»;
 - б) «Панське болото» («Не судилось»);
 - в) «Розбите серце»;
 - г) «Хрест життя».
12. Про життя провінційних акторів, їхню важку працю, безкінечні мандри, сутички з представниками влади йдеться у драмі
- а) «Розбите серце»;
 - б) «Талан»;
 - в) «У темряві»;
 - г) «Не судилось».
13. Драму «Талан» було присвячено
- а) Соломії Крушельницькій;
 - б) Марії Заньковецькій;
 - в) Марії Садовській-Барілотті;
 - г) Ганні Затиркевич-Карпинській.

14. На першому плані усіх п'єс М.Старицького завжди були
- а) зображення народного побуту, звичаїв;
 - б) відтворення сильних, незламних характерів;
 - в) порушення проблем української інтелігенції;
 - г) правда, синівське почуття до народу.

2. Великомучениця Варвара

Церква завжди високо цінувала заслуги мучеників за віру, ставила їхнє життя за взірєць. На відзначення тих, хто відзначився особливою мужністю, встановлено свята. День пам'яті Святої Великомучениці Варвари – 17 грудня.

Варвара народилася більш ніж півтори тисячі років тому у фінікійському місті Геліополі. Була вона вродлива, знатна, багата. Варварин батько Діоскор збудував для неї не дім, а високу башту, звідки дівчина могла бачити небо, море, ліси, поля, а от її не бачив ніхто, крім служниць. Самотній удівець Діоскор вважав, що прості люди не гідні бачити краси його єдиної доні, і оберігав Варвару як найкоштовніший свій скарб. Ізольована від людей дівчина милувалася з вікон своєї башти красою Божого світу. І такою радістю сповнювало її те споглядання Божої краси, що почала вона розпитувати служниць, з чого світ почався і хто його створив.

“Боги твого батька, - відповідали служниці, - ті, що стоять у його кімнатах!” Варварин батько був ревним язичником і молився ідолам.

Та Варвара не повірила. “Тих богів створили людські руки”, - сказала вона сама собі і більше не розпитувала служниць.

Одного разу, коли Варвара, стоячи на високій вежі, вдивлялася у синє небо, світла радість сповнила її душу, і осягнула дівчина, що Всемогутній, Вічний і Добрий Бог створив красу і велич світу.

Занепокоївшись, що його єдина дочка може не вийти заміж, Діоскор дозволив Варварі виходити з башти і спілкуватися з людьми. Вирушаючи в далекі мандри, він наказав слугам збудувати в саду лазню на два вікна. Розпочалося будівництво.

Варвара ж, подружившись із християнками дівчатами, дізналася від них про Спасителя Ісуса Христа. Пізнавши християнське вчення, вона при першій же нагоді прийняла святе хрещення від приїжджого візантійського священника, який на її запрошення прийшов в дім під виглядом купця.

І день і ніч Варвара молилася, і, милуючись красою Божого світу, міркувала, що все в ній має славословити Бога. Тому спостерігши, що у стінах нової лазні будівничі пробивають два вікна, вона звеліла їм пробити третє на відзнаку Пресвятої Трійці, а в мармуровій купальні свого батька пальцем намалювала хрест, і зображення це чудесно відобразилось на камені.

Повернувшись з мандрів, Варварин батько розгнівався, побачивши в лазні третє вікно. Коли ж він побачив у своїй купальні хрест і почув палкі слова дочки про християнську віру, то схопив меча і хотів вкоротити їй віку. Варварі дивом вдалося втекти.

Коли батько переконався, що зламати доччиної святої віри не вдасться, він сам віддав Варвару до рук жорстокого правителя Мартіана, наполягаючи, щоб її судили як відступницю від батьківської віри.

Вражений красою дівчини Мартіан довго просив її відмовитися від віри в Христа. Та Варвара була непохитною. Правитель віддав її на муки.

В тому ж місті жила християнка на ім'я Іуліанія. Побачивши несхитність Варвари, вона й сама вирішила померти за Христа і почала благати Господа послати їй терпіння у стражданнях. Іуліанія вирішила приєднатися до Варвари.

Дівчину били воловими жилами, обпалювали свічками, шматували її ніжне тіло залізними кігтями. Тортури юна страдниця зносили із вражаючою мужністю. Натовп стостерігав муки дівчини і дивувався з її стійкості. Укріпившись у своєму бажанні постраждати за Христа, із словами “Я теж християнка” до Варвари наблизилась Іуліанія. Мартіан наказав катувати й її.

Уся скривавлена, лежала Варвара на земляній долівці в’язниці й молилась Божому Синові. І Він явився їй, і всі рани Варварині зцілились.

Коли уранці дівчина вийшла з темниці здорова і красива, Мартіан сказав їй: “Бачиш, дівчино, як швидко зцілили тебе наші боги!” “Не твої бездушні ідоли порятували мене, - відповіла Варвара, а Той Бог, за котрого страждаю”.

Знавіснілий від гніву управитель наказав стратити дівчину. Бути катом дочки викликався сам Діоскор. Він відрубав своїй дитині голову. Один з воїнів стратив Іуліанію.

Того ж дня Діоскор та Мартіан були покарані Господом – обидва загинули від блискавки під час грози, і не залишилося від них навіть кісток.

Мощі Святої Великомучениці Варвари було перенесено до Константинополя. Нині ж вони перебувають у Києві. Як потрапила ця священна реліквія на Русь-Україну? За переказами, грецька царівна Варвара, виходячи заміж за великого князя Святополка Ізяславовича, правнука Святого Володимира, привезла святі мощі із собою до Києва. Трапилось це 1108 року.

Мощі було покладено до Михайлівського Золотоверхого собору. Спочатку реліквія зберігалася в кипарисовій домовині. А 1694 року гетьман Іван Мазепа спеціально для останків Великомучениці подарував соборові срібний саркофаг, що був неперевершеним шедевром українського ювелірного мистецтва. Однак після подій під Полтавою російська монархія ніяк не могла змиритися, що мощі Варвари зберігаються в саркофазі, подарованому опальним гетьманом. Тому 1847 року саркофаг було замінено на інший.

Після варварського зруйнування Михайлівського Золотоверхого собору 1934 року мощі Святої Великомучениці Варвари було перенесено до Володимирського кафедрального собору.

У християнському світі Варвару шанують як заступницю простолоду, спасительку людей від наглої смерті, охоронницю вояків. Адже перед смертю вона молилася Богу, щоб усі, хто її поминає, не гинули від раптової смерті, щоб кожен встиг перед смертю покаятись і причаститися. Тому на

іконах Святу Великомученицю Варвару часто зображують із Святою Чашею в руці.

Варвара є одним з найулюбленіших персонажів іконографів. Широко відомою є ікона “Великомучениці Варвара і Катерина” пензля Григорія Левицького. Ця православна ікона є оздобою Андріївської церкви в Києві. З-поміж католицьких ікон хочеться згадати славетну картину італійця Рафаеля “Сікстинська мадонна”. Зображені на ній Свята Варвара й папа Пій XII у благоговінні схилюлися перед Мадонною, яка несе світові Боже Немовля.

В Україні з іменем Варвари пов’язують чимало легенд. Одна з них стверджує, що Свята Варвара була така мудра на вишивання, що вишила ризи самому Ісусові Христові. Тому в день Великомучениці Варвари гріх прати, білити і глину місити, можна тільки вишивати. Беручись до вишивання, дівчати хрестилися і шепотіли: “Свята Варвара золотими нитками Ісусові ризи шила і нас навчила”.

У день Варвари обов’язково варили узвар, а інколи й кутю – “щоб хліб родив та садovina рясніла”. Намагалися примітити, яка цього дня погода, бо ж яка погода на Варвари, така буде й на Різдво. На Варвари повертає вже на весну, тому світловий день на хвилину довшає. Ось і виникло прислів’я: “Свята Варвара ночі урвала, а дня приточила” (З календ.; 945 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. День пам’яті Великомучениці Варвари відзначають
 - а) 4 грудня;
 - б) 13 грудня;
 - в) 17 грудня;
 - г) 23 лютого.
2. Варвара народилася
 - а) приблизно тисячу років тому;
 - б) більш ніж півтори тисячі років тому;
 - в) дві тисячі років тому;
 - г) дві з половиною тисячі років тому.
3. Батько поселив Варвару у високій башті, бо вважав, що
 - а) Варвара не має права вийти заміж і покинути батька;
 - б) Варвара не має права на посаг, тому не хотів, щоб вона вийшла заміж;
 - в) прості люди не гідні бачити краси його єдиної доні;
 - г) Варвара не зуміє пристосуватися і не вбережеться від біди.
4. Милуючись з вежі красою світу, Варвара замислювалась,
 - а) чому батько не відпускає її ближче до природи і до людей;
 - б) чому батько разом з нею не наближається до краси світу;
 - в) чому в неї немає таких же гарних, як усе навколо, подруг і друзів;
 - г) з чого світ почався і хто його створив.
5. Діоскор дозволив Варварі виходити з башти,
 - а) занепокоївшись, що його дочка може захворіти від самотності;
 - б) занепокоївшись, що його дочка нічого не навчиться;

- в) занепокоївшись, що його єдина дочка може не вийти заміж;
г) занепокоївшись, що його дочка не має подруг.
6. Святе хрещення Варвара прийняла від
а) священика місцевої християнської церкви у катакомбах;
б) приїжджого візантійського священика;
в) батька Діоскора;
г) християнки Іуліанії.
7. Третє вікно на відзнаку Пресвятої Трійці Варвара звеліла пробити
а) у спальні;
б) у башті;
в) у лазні;
г) у купальні.
8. До рук жорстокого правителя Мартіана Варвара потрапила завдяки
а) батькові;
б) візантійському священикові;
в) Іуліанії;
г) служницям.
9. До Києва мощі Святої Варвари було перевезено
а) з Константинополя;
б) з Корсуня;
в) з Рима;
г) з Москви.
10. Відразу після перевезення (1181р.) мощі Варвари було покладено
а) у Софійському соборі;
б) в Ірининській церкві;
в) у Михайлівському Золотоверхому соборі;
г) у церкві Богородиці Пирогощі.
11. Свята Варвара є покровителькою
а) родинного вогнища, сім'ї;
б) материнства і дитинства;
в) худоби і господарства;
г) простолюду та всіх людей від наглої смерті.
12. Святу Варвару зображено на картині
а) “Джоконда” Леонардо да Вінчі;
б) “Сікстинська мадонна” Рафаеля;
в) “Перші християни на Русі” В.Перова;
г) “Сільський хресний хід на Пасху” І.Репіна.

3. Провина

Ця історія сталася шістдесят літ тому, коли Ганні йшов сімнадцятий рік, а дівоча душа в цьому віці, як порох: досить іскри найменшої, щоб вона вибухнула, ні з чим не рахуючись. Коли роль іскри тієї зіграв погляд молоденького німчика, який забрів знічев'я на вечорниці, де дівчата і

підлітки-хлопці, неважаючи на окупацію (молодість брала своє), вигуцикували польку, за відсутністю музики наспівуючи мелодію, а Ганна, того німчика побачивши, охнула внутрішньо та й усілася на пістолета, що лежав на виду у всіх на лаві.

Пістолета того приніс один із хлопців – шибайголів: вихором ввірвався до хати й наставив на тих, що танцювали:

-Хенде хох!

Дівчата, звісно, у вереск, а Ганна підскочила до підлітка та видерла із рук зброю:

-Тебе по голові дурній треба хохнути! – кинула пістолет на лаву. – Хочеш, щоб німці побачили?

І тут, наче тими словами наврочені, двері рипнули і на порозі вилупивсь живий-живісінький німець. Вилупився ще й привітався по-німецькому:

-Гутен абенд!

Всі так і обмерли. Ганна ж притьмом всілася на зброю, прикривши її від чужинецького ока.

Німчик був зовсім без зброї, мундирчик на ньому сидів, як на підліткові, який надумавсь погратися в солдатики. Він пошукав очима, де б його сісти, та й примостився поряд із Ганною (в Ганни душа скочила в п'яти). Дістав гармошку губну, перламутром розцяцьковану, дмухнув, наче пробуючи:

-Хопак? .. Вальс?..

-Вальс! – скомандувала Ганна: бракувало ще перед німцем ходити навприсядки.

-Я, я, вальс... Бітте.

Притулив гармошку до припухлих, мов у дитини, губів, і така мелодія полилась кімнатою, що й не захочеш, то затанцюєш. Дівчата спершу несміливо, а потім все сміливіше закружляли у вальсі, хлопці стояли насуплені. Ганна сиділа, як обварена.

Награвшись уволю, німець попрощався, з усіма ручкаючись. Хлопці подавали руки наче з примусу, дівчатам же німець явно сподобався і коли він пішов, стали його нахвалювати: бач, і серед німців є люди.

Колько, отой, що приніс пістолета, сказав, суворо насупивши брови:

-Я його наздожену і встрілю!

-Я тебе встрілю! – нагримала на нього Ганна. – Хочеш, щоб усе село перевішали? Ану, дай!

І хоч Колько, який, як тільки німець пішов, засунув пістолет за пояс, опирався, Ганна зброю таки відібрала: з дядьком могла б запросто справитись, не те, що із підлітком. По два снопи на вила нанизувала!

...Ганс почав навідуватись на вечорниці. Він все частіше позирав на Ганну і до танку її найчастіше запрошував, а танцював бісів німець, наче ногами ноти виписував!

А коли одного разу Ганс набився провести Ганну додому, то й сліпий здогадався б: Ганс у Ганну закохався. Без оглядки на те, що він – представник вищої раси і його фюрер спеціальним наказом заборонив своїм солдатам закохуватись у тубільних дівчат. Той фюрер не відав, що

українські дівчата, які з колиски ростуть на піснях про кохання, вміють так причаровувати, що весь світ оддаси за один лише погляд з-під чорних брів.

Ганна ще довго впиралася ліктями Гансові в груди, коли він пробував її пригорнути. Та час, як кажуть, бере своє, і ось уже Ганна обмирає в обіймах Ганса, і земля розквітає під нею, і небо всміхається зорями, і можна задихнутися од щастя...

Проте раювати їм довелось недовго. Гітлер дізнався про їхнє кохання та, розлютившись, наказав запроторити Ганса на фронт, щоб він кров'ю спокутував тяжку провину. Сталін же тільки сказав, про те кохання довідавшись: “Абаждьом”, і те “абаждьом” пролунало набагато грізніше, аніж вереск біснуватого фюрера.

До приходу наших Ганна встигла народити дитинку: вилитий Ганс, тільки й того, що не говорив по-німецькому. Ганну заарештували одразу ж, од немовляти одірвавши, і вона протужила за сином впродовж десяти років, а ніде не спливають роки так повільно, і ніде так здоров'я не губиться, як у таборах за дротами колючими, особливо на Півночі. Повернулася Ганна: жодного зуба і волосся геть сиве. Це в двадцять сім літ!

Васькові йшов саме одинадцятий рік. Перейшовши до четвертого класу, він навідріз відмовився ходити до школи, як баба його не вмовляла, бо хлопці там йому не давали життя, обзиваючи фріцом, а то й фашистом. Жоден учень не хотів сидіти за однією партою з Васьком, і він сидів сам, як зачумлений. Він не раз повертався додому в подертому одязі, заюшений кров'ю, бо кидався з кулаками на кожного, хто його обзивав.

Після кожної бійки, кожної важкої образи в дитячій душі сплескувалась ненависть до рідної матері. Васько не раз чув, як її обзивали лихими словами, а його, Васька, байстрюком, та ще й німецьким. І як під ним не загорілася подушка, коли серед ночі він змочував її сльозами пекучими!

Коли Ганна повернулася з таборів, Васько втік з дому. Перейняла його міліція – десь аж під Києвом.

Як вони жили, коли Ганнина мати, а Васькова мати померла, і вони лишилися удвох?

А отак: Ганна працювала в колгоспі, не вилазила з болота і грязі, заробляючи на злиденний шмат хліба. Все, що могла, віддавала вона синові, спокутуючи перед ним свою провину важку... За висловом вусатого батька народів, Ганна була тим гвинтиком, який мав крутитися в бездушній машині державній. Але вона дозволила собі порух людський, і не буде їй за це прощення до самого скону! А частка тієї провини важкої звалилася на її сина, і в очах Васька не було й іскри любові до матері.... хоча б співчуття... хоча б жалю, що ним жаліють навіть тварин...

На фермі Васько був за підмітайла та підчищайла, і з кожним днем пив усе більше. Лихий на весь світ, міг кулаком пригостити й матір. Ганна просила Бога, щоб син швидше оженився, може, хоч тоді душа його одтане... Василь таки й оженився, але й тут не по-людському: привів жінку із в'язниці.

Удвох із жінкою вони пропивали усе, що могли. Невістка обзивала свекруху німецькою підстилкою і не давала їй їсти. Якось Ганна, не

втримавшись, пожалілась на неї сусідці – та почала соромити молодих на всю вулицю.

Отут Василь і підскочив до матері. Роздер їй рота і натовк тютюну, що вигріб з кишені:

-На!.. Жери! Коли ти вже подохнеш, курво німецька!

... Серед ночі, коли село заснуло, Ганна вирушила в останню дорогу. Місяць співчутливо світив перед нею, і зорі жалісливо зітхали до неї.

Зупинилася на високому березі.

-Господи, прийми мою душу!

Ступила у порожнечу, впала донизу. Вода прийняла її в своє лоно, зімкнулася намертво.

Настав ранок, вода стала прозорою й світлою. Урочисто сходило сонце (За А.Дімаровим; 990 сл.).

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь:

1. З молоденьким німчиком Ганна познайомилась

- а) на примусових роботах;
- б) у німецькій комендатурі;
- в) випадково на вулиці;
- г) на вечорницях.

2. Ганні тоді йшов

- а) п'ятнадцятий рік;
- б) сімнадцятий рік;
- в) вісімнадцятий рік;
- г) двадцятий рік.

3. До танців молодий німчик грав

- а) на скрипці;
- б) на баяні;
- в) на гармошці;
- г) на губній гармошці.

4. За кохання до Ганни німця було

- а) розстріляно;
- б) відправлено на фронт;
- в) відправлено до концтабору;
- г) переведено служити до іншого окупованого села.

5. Ганну заарештували, відірвавши від

- а) матері;
- б) сестри;
- в) подруг;
- г) немовляти.

6. У концтаборі Ганна пробула

- а) 5 років;
- б) 8 років;
- в) 10 років;

г) 20 років.

7. Коли Ганна повернулася, син Васько

а) перейшов до 10 класу;

б) перейшов до 8 класу;

в) перейшов до 6 класу;

г) перейшов до 4 класу.

8. Школу хлопець покинув через те, що

а) важко давалось навчання;

б) лінувався і байдикував;

в) над ним знущалися діти;

г) мріяв працювати в колгоспі.

9. До матері Васько відчував

а) любов і ніжність,

б) жаль і співчуття;

в) байдужість;

г) ненависть.

10. Ганну було тяжко покарано людьми за те, що

а) покохавши німця, вона зрадила свій народ;

б) вона народила дитину, не взявши з її батьком шлюб;

в) протягом 10 років її дитина була без матері;

г) не бажаючи бути бездумним гвинтиком, вона дозволила собі порух душі.

11. Чашу материнських страждань переповнила

а) нескромність сусідки;

б) грубість невістки;

в) брутальність сина;

г) байдужість села.

12. Головна думка опрацьованого тексту -

а) засудження нерозважливості та необережності у виборі коханого;

б) схвалення поведінки сина, який не просив матір-зрадницю;

в) засудження людської жорстокості до любові та материнства;

г) застереження не суперечити усталеним поглядам на мораль.

4. Федір Кричевський

У репродукціях цю картину бачив кожний, зветься вона “Три віки”. Зображує три жіночих обличчя, що уособлюють молодість, зрілість, старість. Три етапи життя, три різних світовідчуття, три покоління. Здавалось би, все так зрозуміло: дівочі веселощі, материнські клопоти, бабусині хвороби... Але ж ні, митець зосереджує увагу на іншому – підкреслює духовну єдність трьох поколінь.

Зображених на полотні жінок ми сприймаємо як єдину родину: бабусю, матір і дочку. Проте художник далекий від сентиментального замилювання родинною злагодою. Його героїні зображені без награної запобігливості й удаваної люб’язності. Жінки різняться не лише віком, а й характерами.

Поважні роки бабусі (портретне зображення няні родини Кричевських) не згасили її енергії та життєвих сил. Міцно стиснуті уста свідчать про рішучий характер. Такі живі очі з молодечим блиском бувають у мудрих і завятих людей. Схожість матері й дочки ретельно підкреслена майстром. Характер дівчини (це портретне зображення дочки художника) безпосередній та щирий. Скільки тепла у відкритому променистому погляді! Та є в ній щось і від бабусиної вдачі – ледь вдовима твердість і категоричність. Обличчя матері (а цей образ художник писав зі своєї дружини) ніби зсередини висвітлене душевним благородством. Йдеться не про показну, ефектну красу, а про глибоку, можливо, не кожному відразу помітну вроду, яка ґрунтується на почутті людської гідності, усвідомленні свого призначення в житті.

Картина має символічний зміст. “Три віки” – втілення неперервності життя і не тільки в суто фізичному розумінні. Художник підкреслив духовний зв’язок між поколіннями, передусім у родині, духовну спадкоємність трьох поколінь сім’ї. Це неначе три ланки ланцюга, що веде з минулого в майбутнє.

І, нарешті, в картині звеличується материнство, прославляється жінка. Тема мадонни, тема материнської відданості й любові – одна з найважливіших і у світовому мистецтві, і в українському.

Автор полотна – Федір Кричевський – знайшов вирішення цієї теми відповідно часові, в якому жив і творив. Картину написано 1913 року – напередодні першої світової війни. Перед тим Кричевський двічі побував у Європі: 1902 року як художник-кореспондент їздив до Великобританії на врочистості з нагоди коронації англійського короля Едуарда Сьомого, а в 1910-1911 роках як стипендіат Петербурзької академії мистецтв відвідав Францію, Німеччину, Італію й Австрію. Відчуваючи воєнне передгрозя, Кричевський звернувся до образу охоронниці людського роду – жінки, матері, нареченої. Бо ж саме жінкам належало винести на своїх плечах страшний тягар війни. Може, через те обличчя героїнь картини “Три віки” приховують незрозумілу їм самим струбованість, потаємне глибоке передчуття...

Кричевський зобразив не сентиментальні характери, не патріархальщину. Від підкреслив у своїх героїнях нові характери – змістовні й глибокі, увиразнив натури вольові й цілеспрямовані. Саме таких характерів вимагав новий час.

Син земського лікаря з містечка Лебедин на Сумщині, Федір Кричевський був здібною дитиною. Працювати був привчений змалечку. Допмагаючи матері у господарстві, навчився куховарити. Для недільних сімейних обідів виліплював з тіста прикраси для святкового пирога, майстрував з масла вишукані фігурки. А ще хлопчик вишивав і в’язав та ще й за власними орнаментами! А як гарно розмальовував в хаті піч і стіни! Скрізь: на підвіконнях, на столі й миснику – вічно досихали виліплені ним з глини свищики, коники і пташки...

У селі Мала Ворожба, куди родина Кричевських переїхала з Лебедина, Федір захопився пам'ятками старовини. Закінчивши лише двокласне училище, але зате з цілим альбомом чудових рисунків, 16-річний Федір вирушає до Москви, щоб вступити до училища живопису, скульптури та архітектури. Звісно, з такою освітою, яку мав Федір, до училища не приймали. Але обдарованого хлопця не могли не помітити. Викладач училища Костянтин Савицький протягом року давав йому уроки рисунка і загальноосвітніх предметів. Успішно склавши екзамени, Федір Кричевський став студентом.

Крім таланту, працелюбності і рідкісної цілеспрямованості, було у характері Кричевського чимало такого, що викликало до нього симпатію навіть холодних і непривітних людей. Це була природна доброта, довірливість, надійність у дружбі та скромність. Життя Федір сприймав з відкритою душею, без жодних нарікань на труднощі, яких, звичайно, не бракувало. А ще – він був чудовим оповідачем. Його розповіді з історії та про народне життя пробуджували у молоді училища (а відтак і в студентів Петербурзької академії мистецтв, де Кричевський навчався протягом семи років) інтерес до України.

Художник любив декоративний соковитий живопис. До речі, неповторна манера письма Кричевського склалася під впливом українського народного мистецтва, зокрема тих самих вишивок, якими він захоплювався у дитинстві. Картини його перейняті святковим, урочистим настроєм, вражають контрастним зіставленням яскравих кольорів.

Видатний майстер портрета, Ф.Кричевський розпочав свій творчий шлях як жанрист картиною “Наречена” (1910), яка відразу ж принесла йому широке визнання. Рішуче відмовившись від традиційної розповідно-описової манери, художник зосередив увагу не на розгортанні сюжету, а на характеристиці персонажів. Вишикувавши своїх героїнь в один ряд, художник у центрі композиції помістив образ молодої. Зображена на весь зріст, у святковому вбранні, уже майже готова до вінця, вона стоїть в оточенні подруг і старших жінок. Обличчя дівчини одухотворене, очі збуджено блищать, на устах застигла щаслива посмішка, якої вона не може і не хоче приховати. Художник підкреслює фізичну силу й здоров'я дівчини – риси, що завжди були властиві ідеалові селянської дівочої краси. Молоду оточують дівчата й жінки різного віку; кожна з них по-своєму переживає подію. Дівчата з вінками на головах дивляться на подругу захоплено й заздрісно, молодиці – з неприхованим співчуттям і жалем, а дві літні жінки, що стоять позаду молодої, – з глибокою задумою й смутком. Колорит полотна підкреслено декоративний, а відсутність зайвих побутових деталей надає картині справді монументального звучання.

Широке визнання принесли майстрові картини “Катерина”, “Довбуш” диптих “Життя”.

Істотна особливість композиції картин Кричевського – нижня точка зображення. Вибір цієї точки цілком доцільний, оскільки майстер прагне звеличити людину. Своїх персонажів художник зображував, як правило, на

повний зріст, від чого ілюзія масштабності ще більше зростає. Герої картин Кричевського – титани. Як правило, це прості, але наділені почуттям власної гідності люди. За доброту, працелюбність, душевну щедрість художник віддавав їм свій талант і своє серце (За Д.Степовиком та А.Жаборюком; 900 сл.).

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь

1. Федір Кричевський народився
 - а) в Чернігові;
 - б) в Лебедині;
 - в) в Борзні;
 - г) в Сумах.
2. Народився художник у родині
 - а) священика;
 - б) поміщика;
 - в) лікаря;
 - г) селянина.
3. Професійну освіту Федір Кричевський здобув
 - а) у Київській рисувальній школі Миколи Мурашка; Петербурзькій академії мистецтв;
 - б) у Московському училищі живопису, скульптури й архітектури; Петербурзькій академії мистецтв;
 - в) у образотворчій студії Олександра Мурашка; Петербурзькій академії мистецтв;
 - г) в Одеській рисувальній школі; Петербурзькій академії мистецтв.
4. До історії живопису Ф.Кричевський увійшов як
 - а) пейзажист;
 - б) баталіст;
 - в) портретист і жанрист;
 - г) жанрист і пейзажист.
5. На картині “Три віки” художник зобразив
 - а) свою бабусю, матір і сестру;
 - б) свою бабусю, дружину та дочку;
 - в) няню родини, дружину та дочку;
 - г) сусідку, дружину та дочку.
6. У картині “Три віки” художник підкреслив
 - а) неперервність життя в суто фізичному розумінні;
 - б) духовний зв’язок між поколіннями;
 - в) власний сум за неповторною молодістю;
 - г) безжалісність і невмолимість природи.
7. У дитинстві майбутній художник захоплювався
 - а) риболовлю, полюванням, мандрівками;
 - б) садівництвом, городництвом, рільництвом;
 - в) вишиванням, в’язанням, настінними розписами, ліпленням;

- г) дослідженнями лісової флори та фауни.
8. Першу спробу вступити на навчання до художнього закладу Ф.Кричевський зробив
- а) маючи 15 років;
 - б) маючи 16 років;
 - в) маючи 20 років;
 - г) маючи 25 років.
9. У Петербурзькій академії мистецтв Ф.Кричевський навчався
- а) 4 роки;
 - б) 5 років;
 - в) 5,5 років;
 - г) 7 років.
10. Рисами Кричевського, які приваблювали до нього людей, були
- а) комунікативність, енергійність, балакучість, ініціативність;
 - б) працелюбність, рідкісна цілеспрямованість, доброта і скромність;
 - в) безпосередність, щирість, чуйність, невгамовність;
 - г) непосидючість, мобільність, вміння пристосуватися до будь-яких умов.
11. Така характерна для картин Ф.Кричевського особливість, як вибір нижньої точки зображення, пояснюється тим, що
- а) художник прагнув увиразнити фізичну красу своїх героїв;
 - б) художник прагнув показати людину, не обминувши жодної деталі;
 - в) художник прагнув звеличити людину;
 - г) художник прагнув виділити головного героя полотна між другорядними персонажами.
12. У своїх героях Ф.Кричевський підкреслював передовсім
- а) сентиментальні переживання: чутливість, спроможність до співпереживання;
 - б) витонченість почуттів, вразливість, тендітність душі;
 - в) неврівноваженість, примхливість, непередбачуваність характеру;
 - г) почуття гідності, сильний характер, працелюбність, душевну щедрість.

ЧИТАННЯ

ТЕКСТИ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ

1. Сторінки біографії

Добрий друг Тараса Григоровича Варвара Миколаївна Рєпніна писала своїй подрузі Глафірі Іванівні Псьол: “Я отримала сьогодні гарного листа від Шевченка, який пише про своїх братів. Власник їхній бажає дістати 2000 карбованців чистими грішми. Шевченко розпочав величезну працю: “Живописная Украина”. Це будуть гравюри, ним виготовлені, з текстами, усі вони будуть поділені на три категорії: *пейзажі*, прикметні своєю красою або

історичними спогадами, далі *зображення національних звичаїв* і, нарешті, *історичні сюжети*... Ця справа забере два роки”.

Задум “Живописной Украины” як періодичного видання був воістину глибоким. В Шевченка була не тільки практична мета – викупити з кріпацької неволі рідних братів. По суті, художник ставив мету створити своєрідну художню енциклопедію України, її волелюбного народу. В остаточному підсумку це відповідало завданню формування національної свідомості українців. Наочно воскресити у пам’яті народу його великі діяння, показати красу рідної землі і благородство її людей, своєрідність народного побуту, передати дух правди народної - ось яку благородну мету бачив перед собою Шевченко. До речі, сатиричну поему “Сон” він створив саме тоді, коли із запалом і натхненням працював над першими офортами “Живописной Украины”. Саме створення цих гравюр художник тоді вважав головною справою свого життя.

Задумавши випускати “Живописную Украину” як періодичне передплатне видання, Шевченко взяв на себе великі матеріальні клопоти. Потрібні були солідні кошти. Матеріальну скруту поет відчув вже в перші місяці роботи. Навіть білет для прозду до України Шевченкові, на його прохання, було видано радою Академії мистецтв.

З Петербурга до України через Москву Тарас Григорович виїхав у березні 1845 року. Карти поштових доріг того часу дають можливість уточнити цей маршрут: поет їхав через Тулу, Орел, Глухів, Кролевець, Батурин, Лохвицю, Миргород – усього 827 верст. Далі поетів шлях проліг на Яготин, де на приїзд Шевченка чекала княжна Варвара Миколаївна.

Не було людини, яка так близько взяла б до серця здійснення задуму Шевченка, як княжна Рєпніна. До передплати “Живописной Украины” вона залучила багатьох друзів і знайомих. Княжна надихала художника на енергійну працю, зміцнювала у ньому віру в успіх справи.

Лише рік і чотири місяці минуло з попереднього відвідання Шевченком Яготина. Тоді він провів тут два місяці, щедро наповнених радістю спілкування з багатьма милими його серцю людьми, у тісному сімейному колі Рєпніних, у спілкуванні з поривчастою, рішучою в судженнях княжною... Тепер Тарас прожив у Яготині всього кілька днів. Переговоривши з Варварою Миколаївною про все, що стосувалося видання “Живописной Украины”, про передплату на Полтавщині, Чернігівщині й Київщині, поет виїхав до Києва через Переяслав...

На початку літа Шевченко прибув до Полтави. Тут він любовно змалював будиночок, же жив автор “Енеїди” і “Наталки Полтавки”. Художник звернув увагу ще на дві споруди: монастир, заснований 1650 року полтавським полковником, соратником Богдана Хмельницького Мартином Пушкарем, та на триглаву дерев’яну церкву. Не виключено, що Шевченко, розмовляючи з людьми, котрі знали Котляревського, чув від них і про легендарну поетесу, сучасницю Мартина Пушкаря Марусю Чурай (За П.Журом; 424 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Гравюри альбому «Живописная Украина» мали поділитися на три категорії:
 - а) портрети видатних історичних осіб, сцени з вирішальних історичних битв, змалювання національних звичаїв;
 - б) портрети видатних письменників та художників, пейзажі, історичні сюжети;
 - в) пейзажі, прикметні своєю красою або історичними спогадами, зображення національних звичаїв та історичні сюжети.;
 - г) ілюстрації до творів з “Кобзаря”, пейзажі, зображення звичаїв.
2. Роботу над “Живописной Украиной” було розраховано
 - а) на рік;
 - б) на два роки;
 - в) на п’ять років;
 - г) на невизначено тривалий час.
3. Працюючи над першими гравюрами альбому, Шевченко написав
 - а) сатиричну поему «Сон» («У всякого своя доля...»);
 - б) поезію «Сон» («На панщині пшеницю жала»);
 - в) поему «Кавказ»;
 - г) послання «І мертвим, і живим».
4. *Гравюра* - це
 - а) інша назва акварелі;
 - б) зображення, виготовлене способом розмноження малюнка за допомогою друкарської форми з дерева, металу, пластмаси, лінолеуму тощо;
 - в) малюнок, виконаний пером на тканині;
 - г) витиснений на тканині або папері рельєфний малюнок.
5. Крім практичної мети – викупити з кріпацтва братів – Шевченко, працюючи над “Живописной Украиной”, ставив мету
 - а) створити гравюри для ілюстрування підручника з історії України;
 - б) створити гравюри для ілюстрування підручника з географії України;
 - в) створити своєрідну художню енциклопедію України, її волелюбного народу;
 - г) створити гравюри для участі в конкурсі, оголошеному Академією мистецтв.
6. Альбом «Живописная Украина» був задуманий
 - а) як особистий подарунок княжні Варварі Репніній;
 - б) як колекція для персональної виставки Шевченка;
 - в) як подарункове видання для продажу через книгарні;
 - г) як періодичне передплатне видання.
7. Білет для прозду до України Шевченкові було видано
 - а) радою Академії мистецтв;
 - б) особисто художником Карлом Брюлловим;
 - в) поетом Василем Жуковським;
 - г) княжною Варварою Репніною.

8. Для роботи над альбомом з Петербурга в Україну Шевченко вирушив
- а) у березні 1940 р.;
 - б) у березні 1945 р.;
 - в) у червні 1945 р.;
 - г) у червні 1947 р.
9. Княжна Варвара Рєпніна чекала на приїзд Шевченка
- а) у Києві;
 - б) у Глухові;
 - в) у Яготині;
 - г) у Полтаві.
10. Переговоривши із княжною, Шевченко виїхав
- а) до Києва через Рівне;
 - б) до Києва через Переяслав;
 - в) до Миргорода через Лубни;
 - г) до Чернігова через Полтаву.
11. У Полтаві Шевченко змалював будинок, де жив
- а) Іван Вишенський;
 - б) Іван Котляревський;
 - в) Панас Мирний;
 - г) Мартин Пушкар.
12. Не виключено, що в Полтаві Шевченко чув про легендарну поетесу
- а) соратницю Мартина Пушкаря Марусю Чурай;
 - б) сучасницю Мартина Пушкаря Марусю Чурай;
 - в) дочку Мартина Пушкаря Марусю Чурай;
 - г) сусідку Мартина Пушкаря Марусю Чурай.

2. Тіні забутих предків

У долі Лесі Українки дві дати вражають якоюсь незбагненою містичністю. Народилася поетеса 13-го числа (за старим стилем), а померла у 13-му році ХХ століття. Між двома цими датами – стоїчна, мужня, від раннього дитинства й до ранньої смерті боротьба за здоров'я й саме життя. Боротьба, хай навіть і “без надії”, проте звитяжна й мужня. Звідки в тендітної жінки така незламність, така міць і незборимість? Чи ж не від родовідного коріння йшла ота її непереборна стійкість?

Про родовідне древо геніальної “дочки Прометея”, як прийнято називати Лесю Українку у літературознавстві, дрові, що нараховує п'ять століть, згадували нечасто. У літературознавстві радянському генеалогія була не в моді. Тому й зараз мало хто знає, що в Лєсиному родоводі був герцог з Боснії і “бродяга з Греції”, був відомий шляхтич, і була дочка хорунжого козацького війська, були декабрист і переяславський старшина.

По батьківській лінії Лєсин рід походить з Боснії. Вже у XIV ст. цей рід посідав помітну роль в історії свого приадриатичного краю. Під час розпаду королівства Тардка Першого Косачі примудрилися зберегти за собою округ

Захулм'я. А 1444 року володар цього самого Захулм'я Стефан Косач виклопотав собі у германського імператора Фрідріха титул герцога. Саме після цього округ почали називати Герцоговиною. І хоча невдовзі територію Герцоговини завоювали турки, назва ця закріпилася на всі подальші віки.

Втікаючи від помусульманення, син Стефана Косача Петро залишив батьківщину й служив польському королю. Як і належить шляхтичу, він відзначився у військах Яна Собеського, які 1673 року розгромили турків під Хотинном.

Та все ж Петро був прибічником православної віри, тому й перебрався в Україну, де його гостинно прийняли й призначили сотником Стародубського полку. Згодом у тому полку служили його син і онук. Косачі осіли на Чернігівщині, де й народився Лесин батько Петро Антонович Косач.

Вступивши до Петербурзького університету, він провчився там два роки, а тоді, змушений шукати порятунку від переслідувань за участь у студентських страйках 1861 року, перевівся до університету Київського. Вже через рік після закінчення університету молодого юриста призначили головою мирових посередників Новгород-Волинського. Саме в тому мальовничому куточку Волині й народилася Леся.

Втім, предки по лінії матері були ніяк не менш відомі. Материнський рід сягав еллінських джерел: десь на початку XVII століття спрага мандрів і пригод закинула в Україну молодого, хороброго, до того ж письменного й освіченого грека. Щойно закипіло народне повстання проти польського гніту – і той грек приєднався до запорозького війська. Неабияка його сміливість, помножена на гострий розум та освіченість, гарантували йому прихильність бойових побратимів. Тож і запропонував Богдан Хмельницький тому запорозькому грекові посаду драгомана, тобто перекладача при гетьмані. І стало прізвисько “драгоман” спершу власним іменем, а згодом і основою прізвища великого роду.

Лесин прапрадід Стефан Драгоман на запрошення гетьмана Розумовського переїхав до Гадяча. Пам'ятаючи заморське коріння свого роду, своє ім'я та прізвище він все ще писав грецькими літерами.

Та найбільше вплинули на Леся долі її діда Петра Драгоманова та рідного його брата Якова. Обидва були поетами, буди людьми достойними й знаними в Петербурзі.

Яків був активним учасником декабристського руху, і від каторги його врятувало лише те, що під час повстання на Сенатській площі він недужим лежав у шпиталі. Після допитів у Петропавлівській фортеці його, двадцятидвохлітнього, відправили служити у віддалений північний полк “під суворій нагляд”.

Молодший за нього на рік Петро, одержавши блискучу освіту в Петербурзі, “на благо царя и Отечества” служив недовго. Повернувшись в Україну, він збудував родинну садибу в Гадячі, де й народилася мати Лесі Українки. Там, неподалік від будинку, на високій горі, пізніше збиралися молоді учасники “Плеяди”, звідти пішов назустріч нелегкій своїй долі

Лесин дядько – Михайло Драгоманов, учений і політичний діяч, що закінчив життя у вимушеній еміграції. (За С.Бондаренком; 580 сл.)

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. У літературознавстві Лесю Українку прийнято називати
 - а) Мавкою;
 - б) Сестрою Пометеля;
 - в) Дочкою Прометеля;
 - г) Неопалимою купиною.
2. Предметом дослідження науки *генеалогії* є:
 - а) будова і властивості земної кори;
 - б) походження родів та історія родів;
 - в) зміни в живій природі як результату діяльності людини;
 - г) твори античної поезії.
3. Родовідне древо Лесі Українки нараховує
 - а) два століття;
 - б) три століття;
 - в) чотири століття;
 - г) п'ять століть.
4. По батьківській лінії рід Лесі Українки походить
 - а) з Чехії;
 - б) з Боснії;
 - в) з Німеччини;
 - г) з Шотландії.
5. Предок поетеси Стефан Косач мав титул
 - а) принца;
 - б) барона;
 - в) графа;
 - г) герцога.
6. Пращур поетеси Петро Косач був сотником
 - а) Чернігівського полку;
 - б) Стародубського полку;
 - в) Полтавського полку;
 - г) Уманського полку.
7. Батько письменниці Петро Антонович Косач мав
 - а) філологічну освіту;
 - б) медичну освіту;
 - в) юридичну освіту;
 - г) природничу освіту.
8. Предок Лесиної матері грек драгоман прийшов в Україну
 - а) наприкінці XVI століття;
 - б) на початку XVII століття;
 - в) в середині XVIII століття;
 - г) у кінці XVIII століття.

9. Драгоманом на Січі називали
- а) кобзаря;
 - б) особливо вправного воїна;
 - в) лікаря;
 - г) перекладача.
10. Учасником декабристського руху був
- а) дід Лесі Петро Драгоманов;
 - б) брат діда Петра Яків Драгоманов;
 - в) дядько Лесі Михайло Драгоманов;
 - г) батько Лесі Петро Антонович Косач.
11. Родинна садиба Драгоманових, де народилась Лесина матір, була
- а) у Гадячі;
 - б) у Луцьку;
 - в) у Колодяжному;
 - г) у Кутаїсі.
12. В основу опрацьованого тексту покладено
- а) розповідь;
 - б) опис;
 - в) роздум;
 - г) розповідь з елементами роздуму.

3. Граф Бобринський

Ім'я графа Олексія Олексійовича Бобринського вписане в українську історію. Це ім'я державного діяча, видатного промисловця, що відіграв значну роль у розвитку суспільства в ХІХ ст.

Передовсім саме граф Бобринський став засновником цукрової промисловості в Україні (саме він, а не М.Терещенко чи Й.Бродський!), саме його зусиллями Київ було проголошено “цукровою столицею світу”, а Російська імперія увійшла до числа найбільших виробників цукру.

Найпершу в Україні цукроварню граф збудував 1838 року в містечку Сміла, тоді Київської губернії, а нині Черкаської області. Мав він тоді 45 тис. десятин та 12 тисяч кріпаків.

Граф успішно займався агротехнікою, завдяки йому буряк із городини перетворився на цінну польову культуру. Удосконалював граф Бобринський і сільськогосподарський реманент – свого часу широко відомими були винайдені ним сіялки, а плуги навіть носили його ім'я – плуги Бобринського.

Але це ще не все. Олексій Олексійович – один з тих, хто започаткував залізницю Російської імперії. Саме за його участю було закладено колійний зв'язок між Петербургом та Царським селом. В Україні ж залізниця вперше була відкрита на шляху між Балтою і Києвом. Розвиток залізниць був найважливішою умовою процвітання тих міст, які ними з'єднувалися. Стараннями графа Бобринського Київ до числа таких міст потрапив. Щоправда, Київську залізницю було відкрито у 1870 р., вже після смерті

Бобринського, проте біля її витоків стояв саме граф. Адже це він уклав в цю важливу справу свої знання і неабиякі кошти.

Цікаво, що Олексій Олексійович був одним із найперших вітчизняних фотографів, і його фотографії були цілком заслужено відзначені дипломами міжнародних виставок. Ось наскільки різноманітними були інтереси графа Бобринського. Був він людиною високоосвіченою та різнобічно обдарованою.

А ще граф є автором двох книжок, які своєї наукової цінності не втратили й нині: “Статистические материалы для истории свеклосахарной промышленности в России” (1856) та “О применении систем охранительной и свободной торговли в России” (1868).

Обраний до Державної Думи, граф Бобринський протягом багатьох років захищав інтереси промисловців, добиваючись фінансування державою важливих проектів, спрямованих на розвиток економіки краю. Промисловець, політик, меценат, він був удостоєний рідкісної честі – встановлення прижиттєвого пам’ятника.

1872 року у Києві на перехресті вулиці Безаківської та Бібіковського бульвару (сучасних Комінтерну та бульвару Шевченка) було відкрито й освячено пам’ятник “Корисній діяльності графа Олексія Олексійовича Бобринського”.

Бронзова статуя зображувала графа на повен зріст, у римській тозі (символ невтомних пошуків та подвижництва). Задивившись у бік Центральної станції залізничних доріг (нині це Київський вокзал), бронзовий граф сперся ногою на рейку. Загальну композицію доповнювали зображені на барельєфах гранітного постаменту суддівські атрибути та сільськогосподарський реманент. На утримання власного пам’ятника граф передав банкові 1000 карбованців з тим, щоб відсотки від вкладу забезпечували необхідні витрати.

Цікаво, що після встановлення радянської влади мешканці міста Сміла, де мешкав Бобринський, дозволила родині графа виїхати за кордон з двома повними вагонами майна. Проводжали графа із сльозами на очах. За добро було відплачено добром.

Бобринському бронзовому не поталанило. Уперше його хотіли знести 1919 року, наступна спроба датується 1923 роком. Якимось дивом граф “достояв” до 1926 року, коли нарешті з постамента було знято барельєфи та анотаційну дошку, а статую перевезено до історичного музею. Згодом її було переплавлено на заводі “Арсенал”.

А 1954 року місце графа зайняв грізний вершник Микола Щорс. Спрямувавши коня в бік вокзалу, він спинився, щоб швиденько придбати квитка у Центральних залізничних касах, на які вказує дланню. Театр абсурду продовжує свій безкінечний спектакль.

Ім’я графа Бобринського примусовими заходами перекреслили, а тоді й стерли з людської пам’яті, з історії України. А даремно, бо він, багатий, політик, землевласник, науковець, промисловець, цукровик, меценат, для блага України зробив чимало. Такі, як граф Бобринський, - міцні цеглинки

нашої історії. До речі, на родовому гербі цього працелюбного, мудрого й енергійного чоловіка були слова: “Богу слава, життя Тобі” (За О.Анісімовим та С.Грабарем; 577 сл.).

Вибрати правильну відповідь на кожне із запитань

1. Граф Олексій Бобринський був
 - а) відомим у свій час письменником;
 - б) талановитим актором і режисером;
 - в) популярним лікарем;
 - г) державним діячем, промисловцем, меценатом.
2. Олексій Бобринський став засновником
 - а) паперової промисловості;
 - б) харчової промисловості;
 - в) металодобувної промисловості;
 - г) цукрової промисловості.
3. Найпершу цукроварню граф Бобринський збудував
 - а) у містечку Суми;
 - б) у містечку Сміла;
 - в) у містечку Золотоноша;
 - г) у містечку Рівному.
4. Свого часу були відомі
 - а) добрива Бобринського;
 - б) сіялки Бобринського;
 - в) плуги Бобринського;
 - г) трактори Бобринського.
5. В Україні ж залізниця вперше була відкрита на шляху
 - а) між Черніговом і Києвом;
 - б) між Балтою і Києвом;
 - в) між Вінницею і Києвом;
 - г) між Корсунем і Києвом.
6. Інтереси промисловців граф Бобринський протягом багатьох років захищав
 - а) у земській управі;
 - б) у статистичному відомстві;
 - в) у Державній Думі;
 - г) у Міській Думі.
7. Значення слова *меценат* таке:
 - а) дух сумління, злого посміху;
 - б) багатий покровитель наук і мистецтв;
 - в) прилад, за сигналами якого відлічують проміжки часу;
 - г) головний офіціант у ресторані.
8. Рідкісна честь, якої був удостоєний граф Бобринський, це
 - а) Нобелівська премія в галузі науки;
 - б) Гонкурівська премія в галузі літератури;

- в) довічна пенсія від державної казни;
г) встановлення прижиттєвого пам'ятника.
9. Пам'ятник графові було встановлено
- а) на Хрещатику;
б) на Думській площі (нині майдан Незалежності);
в) на розі Безаківської та Бібіковського бульвару (нині Комінтерну та бульвару Шевченка);
г) на Караваєвській площі (нині площа Толстого).
10. Бронзовий граф “достояв” до
- а) 1917 р.;
б) 1926 р.;
в) 1934 р.;
г) 1954 р.
11. На місці пам'ятника графу Бобринському було встановлено
- а) пам'ятник Петровському;
б) пам'ятник чекістам;
в) пам'ятник Щорсу;
г) пам'ятник Боженкові.
12. На гербі роду Бобринських були такі слова:
- а) “Кожному своє”;
б) “Пам'ятай про смерть”;
в) “Богу слава, життя Тобі”;
г) “Зруйную і побудую”.

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ЧИТАННЯ МОВЧКИ

1. Феномен Івана Франка

Ця ніч мала стати для нього останньою, і він це знав. Хотів діждати сонця й ранку. Біля ліжка куняли ті, хто за ним доглядав, - випадкові чужі люди. Не було поруч ні дружини, ні дітей. Мусив помирати без них...

Тривала кривава війна. З фронту надходили сумні вісті: розбиті бойові сили січових стрільців, які мали здобути Українську державу, вже вкотре пересварилися українські проводирі...

Це мучило. Тепер, перед обличчям смерті, всі його старання й старання всіх мучеників за українську ідею видавалися марними. Даремною видавалась дорога через випечену сонцем пустелю, якою він, як біблійний Мойсей, вів свій народ. У маренні бачив, як до землі обітованої його народ йшов, нарікаючи на лиху долю, злих сусідів, яких з доброти сердечної називав “воріженьками”, котрі мають згинуть, як роса на сонці. Проте вороги не гинули, гинув народ у ярмі... Та ні, це був не народ, це пленталась зледащіла маса, позбавлена гарту й сили волі, нездатна або заледве здатна до політичного життя на власному смітнику. Вона, ця маса, називала себе хохлами, русинами, малоросами. Вона давно забула свої корені, їй видавалось за найкраще стояти в чужому хліві бидлом, споживаючи те, що

кинуть під ноги... Франко гнав це стадо бичем своєї Думки, свого Слова. У кінці життя, оглядаючись на свій труд, він мав право з гіркотою вимовити:

Ті слова про обіцяний край для їх слуху – се казка;

М'ясо стад їх, і масло, і сир – се найвищя ласка.

Йому ж на цій дорозі випали тюрми та етапи. Від тих етапів йому відпадали нігті, а ноги перетворювались на криваву запечену рану. Пригадав, як мачуха, добра й милостива жінка, після того, як його пригнали в Нагуєвичі (а він марив у тифозній лихоманці), молилась і благала Бога покласти кінець його мукам, забравши в інший, кращий світ. Пригадалось, як мудрий вітчим радив йому кинути все й піти служити в монастир...

Франкові належать слова, які нині, коли все, в тім числі й совість, продається за долари, можуть лише здивувати. “Коли... по змозі й силі працюю для Русі, то, ...не з причин сентиментальної натури. До цього примушує мене почуття собачого обов'язку. Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали”. Саме так – “вселюдські ідеали”, - це говорив Іван Франко, якого Ленін вважав “українським буржуазним націоналістом”, а Микита Хрущов, коли йому запропонували відзначити 100-річчя від народження Франка, відповів, що зараз не “время заниматься” такими питаннями, зараз “страда”, треба думати про мільйонний пуд державі!

Геній Франка виявився не лише в літературній творчості, а й у тому, що вже в тих умовах він добачив, як створити плацдарм для Української держави. Він організував радикальну партію - першу політичну силу українців в Галичині з чітко визначеною кінечною метою і вказав механізм досягнення цієї мети. Цей шлях майбутні світочі наук назвуть “парламентським” і зазначать, що нічого б з того не вийшло, бо державу можна здобути лише революціями, подібними до Жовтневого перевороту...

Коли стало зрозуміло, що земля обітована не є міфом, коли вдарив у ніздрі запах влади, всі оті проводирі почали будувати українську державу задля... власних кишень. Франко ж став зайвим – його оголосили “політичним трупом”. З нього кепкували. Про нього розпускали найогидніші плітки. Його титанічну працю називали “продукцією”, у кожному творі шукаючи плагіат. Все це Франко називав заганням “мільйону дрібних шпильок під нігті”. До такого він звик.

Франко був сумлінням нації, її інтелектом. За всі пережиті кривди, образи, страждання йому було досить побачити, як його народ поволі підноситься, свідомо шукаючи шляхів до правди й волі. Заради цього міг нести ціле своє життя важкий хрест. І ніс його достойно.

Він відійшов у вічність 28 травня 1916 року о 16 годині в своєму запусненому домі, самотньо, при випадкових чужих людях.

Його похорон став одним з наймасовіших у тодішньому Львові. Франко похований на Личаківському кладовищі.

Не так давно Львів багатолюдно ховав Володимира Івасюка та Ігоря Білозора. Ми перетворились на націю, яка навчилася пишно проводити на той світ своїх мучеників... (За Р.Гораком; 655 сл.).

На кожне запитання вибрати правильну відповідь:

1. Іван Франко помер під час
 - а) Російсько-Турецької війни;
 - б) Кавказької війни;
 - в) першої світової війни;
 - г) другої світової війни.
2. Франка називають Мойсеєм
 - а) тому що так він називав себе сам;
 - б) так називали його найближчі друзі;
 - в) так називали його члени родини;
 - г) його діяльність була подібною до місії Біблійного Мойсея – героя однієї з Франкових поем.
3. Біблійний Мойсей вів свій народ
 - а) з єгипетського полону до землі обітованої;
 - б) з безводної пустелі до землі обітованої;
 - в) з рідної землі до землі обітованої;
 - г) з неродючих ґрунтів до землі обітованої.
4. Рідне село Івана Франка зветься
 - а) Криворівня;
 - б) Нагуєвичі;
 - в) Біївці;
 - г) Теліженці.
5. Франко зазначав, що до роботи заради Русі його спонукає
 - а) почуття патріотизму;
 - б) громадянський обов'язок;
 - в) почуття собачого обов'язку;
 - г) необхідність утримувати сім'ю.
6. Слово *сентиментальний* має таке значення:
 - а) критично-недовірливий до всього;
 - б) такий, у якого зовнішня форма суперечить змістові;
 - в) надмірно чутливий, здатний легко розчулитись;
 - г) розсудковий, здійснений шляхом логічних міркувань.
7. Ленін вважав Франка
 - а) видатним митцем світового рівня;
 - б) людиною енциклопедичної освіти;
 - в) борцем за народні інтереси;
 - г) буржуазним націоналістом;
8. Франко став засновником першої в Галичині
 - а) комуністичної партії;
 - б) радикальної партії;

- в) соціалістичної партії;
 - г) демократичної партії.
9. Івана Франко відійшов у вічність
- а) у травні 1911 року;
 - б) у лютому 1913 року;
 - в) у травні 1916 року;
 - г) у серпні 1920 року.
10. Вираз *нести свій хрест* має таке значення:
- а) відчувати фізичне або моральне напруження;
 - б) терпіти великі страждання в ім'я ідеї;
 - в) виконувати нав'язану кимось, не свою роботу;
 - г) виконувати тяжку працю без жодної допомоги та підтримки.
11. Іван Франко похований
- а) у Києві на Байковому кладовищі;
 - б) у Києві на Лук'янівському кладовищі;
 - в) на Личаківському кладовищі у Львові;
 - г) на кладовищі поблизу села Нагуєвичі.
12. Слово *феномен* означає
- а) намагання поставити віру над розумом;
 - б) виняткове, незвичайне, рідкісне явище;
 - в) кінцевий пункт дистанції у змаганнях;
 - г) бойовий прийом у рукопашному бою.

2. Кар'єра особистості століття

Народився 1963 року. Олімпійський чемпіон (1988 р.). Шестиразовий чемпіон світу. Володар 35 світових рекордів.

За цими сухими фактами – яскрава особистість, людина, яку не просто знають і шанують у світі як видатного спортсмена (першим у світі у стрибках із жердиною він подолав шестиметровий рубіж). Йдеться про людину, перед якою схиляються! Злітаючи високо вгору, він, звісно, падав униз, але жодного разу не втратив при цьому гідності. Підводився і знову вирушав... угору. Не тільки в спорті – у житті.

Як українець Сергій Бубка став легендою світового спорту? У легкій атлетиці чемпіонати світу мали періодичність, як і Олімпійські ігри: раз на чотири роки. Згодом проміжок скоротили до двох. Та от, Бубка перемагав у шести чемпіонатах поспіль. А якби вони відбувались, як у багатьох інших видах спорту, щороку?

Востаннє Сергій Бубка тріумфував у Афінах. Хто лишень не зазіхав на його гегемонію! Для деякого Бубчині рекорди ставали примарним вогником, що спалахує й заманює необережних. Суперники серйозно готувалися до двобою з Великим. Багато галасу було навколо південноафриканця Оккерта Брітса. Кожен його успіх характеризувався як сміливий крок до висоти Бубки. Так, саме Бубки, а не висоти взагалі. Сам Оккерт мало не схибнувся на тій ідеї. Він навіть свого собаку назвав Бубкою, ось, мовляв, який я

“крутий”! Крутизни вистачило ненадовго... Ні, не злетів Брітс у височінь. В Атланті не спромігся пройти кваліфікацію. Може, переоцінив власні сили?

У листопаді 2000 р. до своїх незліченних дипломів легкоатлет Сергій Бубка додав ще один – диплом Міжнародної федерації легкої атлетики у номінації “Блискуча кар’єра”. А вже в грудні йому влаштували урочистості в Україні – проводжали зі спорту. Так, великий Бубка більше не з’явиться в секторі із жердиною. Та він і надалі служитиме спорту. Його вибрано до Виконкому Міжнародного олімпійського комітету. Це теж ознака блискучої кар’єри: з останнього фінішу – на нову вершину.

Виявилося, що крім спортивного, видатний атлет має багато інших талантів. Це, мабуть, природно: якщо Господь когось обдаровує понад міру в одному, то водночас дає талант так би мовити загальний – талант життя. От тільки не кожному дано цей талант використати. Бубці, здається, дано.

Його визначна кар’єра – це й успішна комерційна діяльність у рідному Донецьку, зворотним боком якої є відчутна благодійність. Він не афішує ні першого, ні другого. Просто так живе: досягнув сам – допоможи іншим.

Визначна кар’єра – це й надійні тили. Вони в Сергія міцні. Дружина, двоє дорослих синів. Так, у кожного своє життя, але разом вони – єдина родина, котра пишається тим, що її прізвище – Бубка.

На Донецькому стадіоні “Локомотив” стоїть бронзовий монумент Сергія Бубки. За часів СРСР бронзові бюсти ставили двічі Героям Соціалістичної Праці. Між іншим, традиція не з гірших: вшановували трудівників. Великий спортсмен – теж великий трудівник. Без труда не буває й кар’єри. Хай тобі, читачу, не видається нав’язливим безкінечне повторення цього слова, як і безкінечне моє захоплення українським спортсменом. Адже Бубка – одна з найвизначніших особистостей століття, яке щойно минуло. Це особистість, котра сягне ще не однієї вершини і в столітті нинішньому (За В.Пожиловою; 465 сл.).

Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь:

1. Український спортсмен Сергій Бубка є володарем
 - а) 30 світових рекордів;
 - б) 32 світових рекордів;
 - в) 35 світових рекордів;
 - г) 37 світових рекордів.
2. Чемпіоном світу легкоатлет визнавався
 - а) тричі;
 - б) чотири рази;
 - в) п’ять разів;
 - г) шість разів.
3. Останній рекорд був становлений Сергієм Бубкою
 - а) в Сеулі;
 - б) в Барселоні;
 - в) в Афінах;

г) в Сіднеї.

4. У стрибках із жердиною Бубка першим у світі подолав

а) чотириметровий рубіж;

б) п'ятиметровий рубіж;

в) шестиметровий рубіж;

г) семиметровий рубіж.

5. Відносно до супротивників Сергія Бубки слово *крутий* вжите у значенні

а) серйозний, гідний уваги і поваги;

б) видатний, визначний;

в) завзятий, міцний, дужий;

г) фізично сильний, тренований.

6. Вжите в тексті у вказаному значенні слово *крутий* належить

а) до професійних слів;

б) до діалектних слів;

в) до жаргонізмів;

г) до власне українських слів.

7. Багатозначне слово *атлет* має такі значення:

а) у давньогрецькій міфології титан, який тримав небо; скульптурна деталь у вигляді чоловічої постаті, що підтримує перекриття, балкон, портик;

б) фізично розвинена, дужа людина; спортсмен, який займається атлетикою;

в) людина, для якої характерна певна будова тіла: високий зріст, худорлявість тощо; радіоактивний хімічний елемент;

г) спортсмен, який у змаганні посів останнє місце; той, що в чомусь відстає.

8. Рідним містом Сергія Бубки є

а) Донецьк;

б) Дніпропетровськ;

в) Душанбе;

г) Луганськ.

9. Значення слова *кар'єра* таке:

а) біг коня з граничною швидкістю, вид *алюру*;

б) стан внутрішнього очищення, яке настає після переживань і потрясінь;

в) гонитва за особистим успіхом у службовій діяльності задля задоволення честолюбства;

г) просування в службовій, суспільній чи іншій діяльності; досягнення популярності внаслідок такого просування.

10. В основу опрацьованого тексту покладено такий тип мовлення:

а) розповідь з елементами опису;

б) розповідь з елементами роздуму;

в) роздум з елементами опису;

г) опис з елементами роздуму.

11. Головною думкою опрацьованого тексту є:

а) схвалення фізичної сили, спритності та спроможності до їх вдосконалення;

б) схвалення людської гідності, працелюбства, наполегливості;

в) заклик вибудувувати кар'єру у будь-якій сфері діяльності;

г) ствердження ролі родини як міцного тилу кар'єри фахівця.

12. Опрацьований текст відповідає вимогам

- а) наукового стилю;
- б) офіційно-ділового стилю;
- в) художнього стилю;
- г) публіцистичного стилю.

ГОВОРІННЯ

ТЕКСТИ ДЛЯ УСНОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

1. Василь Касіян

Його завжди можна було зустріти на різних вернісажах, художніх і книжкових виставках.

Був він плечистий, трохи сутулуватий, але міцний і дужий. Мав буйну гриву сивого цупкого кучерявого волосся, яке своєрідним німбом вінчало велику круглу його голову. Мав монгольський розріз очей. І неодмінно був в українській вишиванці. Простоволосим, здається, він ходив навіть узимку. Час від часу виймав з кишені блокнот, натхненно робив якісь начерки, замальовки.

Таким запам'ятали народного художника України, видатного графіка Василя Касіяна. Творчість його нерозривно пов'язана з іменем Тараса Шевченка, оскільки саме ілюстрації до Шевченкових творів є головними роботами цього визначного майстра.

“Перед нами Шевченко під час останньої його подорожі на батьківщину. Знявши капелюх, підставивши чоло вітрові, Тарас простує високим берегом Дніпра. На обличчі поета – і напружена думка, і глибоке хвилювання. Внизу, під кручею, “реве ревучий”. Вітер гне додолу прибережні верби. Важкі хмари вкрили небо. Та десь в глибині воно вже просвітліло...”

Бентежний образ Кобзаря тут злився з образом збуреної грозою природи. Саме таким – замисленим, впевнено крокуючим назустріч бурі увійшов Шевченко в українське графічне мистецтво з літографії Василя Касіяна”. Так чи приблизно так писали критики про відому роботу видатного художника.

Саме Шевченкіана стала головною працею життя Василя Касіяна. Гравюри “Тарас Шевченко”, “Гайдамаки”, “Шевченко серед селян” та інші ілюстрації до “Кобзаря” збагатили українське і світове мистецтво. Ілюстрував художник і твори Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки.

Мало хто знає, що Василь Касіян брав участь у першій світовій війні, побував у ворожому полоні в Італії, фахову освіту отримав у Празькій академії мистецтв. До речі, один з перших офортів Касіяна, створений знову-таки на тему Шевченкових творів, зображує розправу гайдамаків над панамі. Після закінчення академії художник повертається в рідну Україну.

Професор Василь Касіян викладав в Київському та Харківському художніх інститутах, був удостоєний Державної премії України імені Тараса Шевченка.

Нині існує щорічна Державна премія імені В.Касіяна за кращий плакат та кращу художню листівку

У Києві, на будинку на Володимирській вулиці, де жив видатний графік, встановлено меморіальну дошку. Горельєфний портрет у бронзі виконаний дуже вдало. Бачимо кучерявий німб навколо впертого чола, знамениту вишиванку, працьовті руки, які ніколи не знали спочинку (*З календ.; 340 сл.*).

- Пояснити лексичне значення слів *вернісаж* (закритий перегляд художньої виставки, а також перший день її відкриття), *графіка* (вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний олівцем, пером, пензлем, вуглиною або відтиснутий на папері із спеціальної форми), *гравюра* (малюнок, нанесений на поверхню твердих матеріалів за допомогою друкарської форми з дерева, металу, пластмаси, лінолеуму тощо), *літографія* (спосіб плоского друку із застосуванням друкарської форми, виготовленої з літографського каменю (вапняку), листів цинку або алюмінію; відбиток з такої форми), *офорт* (вид гравюри на металі, в якому заглиблені елементи зображення роблять способом травлення металу кислотами), *горельєф* (скульптурний твір, у якому зображення виступає над площиною фону більш як на половину його об'єму).
- Дібрати синоніми до слів *фаховий* (професійний), *меморіальний* (пам'ятний).
- Скласти план (орієнтовний: I. Його можна було зустріти на вернісажах. II. Яким він запам'ятався. 1. Плечистий, сутулуватий, але дужий. 2. Буйна грива кучерявого волосся. 3. Незмінна вишиванка. 4. Натхненно робив замальовки. III. Творчість Касіяна нерозривно пов'язана із "Кобзарем". IV. Як писали про літографію Касіяна критики. V. Графіка В.Касіяна збагатила українське і світове мистецтво. VI. Мало хто знає, як скалалась доля митця. VII. Викладацька робота професора Касіяна. VIII. Щорічна Державна премія імені В.Касіяна).
- Усно переказати текст, завершивши його роздумами про роль і значення книжкової ілюстрації, зокрема відомих вам ілюстрацій до "Кобзаря".

2. Хата-вишиванка

Хатина стоїть у яблуневому садочку, гомінкому від бджіл та солов'їв, і дивиться вікнами на чималий клопоть городу. Біля воріт стримить над колодязем дерев'яний журавель, до якого підвішено цеберку. На причілку цвітуть півники й кущиться чимало зілля, яке скоро має розпуститися загадковими квітами, тішачи феєрією барв.

Колись у цій хаті жила баба-знахарка. До неї наїжджав болящий люд із околиць близьких і далеких, наслухавшись про чародійні замовляння і цілющі бабині трави та напої. Важко сказати, скільки в цих балачках було правди, а скільки вигадки, проте в сінях та хатчині стоїть тривкий аромат сушених квіток, листя, коріння, нагадуючи про лісові нетрі й лугові роздолля, про степи, в яких вигулюється чебрецевий вільний вітер. Та, либонь, не цим ароматом, що не вигасав, а зовсім іншими прикметами вражає глиняна хатина баби-знахарки.

Вона розмальована так, що не можна не дивуватись! Ото наче старій жінці мало було того буйноцвіття, яке росло на землі і яке вона потроху зносила додому, то запраглось бачити його на стінах і стелі, на одвірках і сволоках. А може, квіти ті, намальовані в хатині, теж мають лікарську силу і допомагають від болячок і немочей? Скажімо, татарське зілля, нечуй-вітер, котячі лапки чи барвінок?

Вся хатина обмальована фантастичними квітами, які в нашій природі й не водяться, а тільки можуть квітнути в людській уяві. Либонь, той хатній квітник увібрав у себе щось потаємне, а тому-то мальовані квіти справляють враження справжніх. Коли заходиш у хатчину, коли озираєшся зачудовано, мимоволі здається, що маєш і сам почуватися тут квіткою!

Хата-квітник, хата-вишиванка, хата-луг... Химерні метафори спадають на гадку. Мабуть, баба-знахарка жила в своїй хаті не так, як живуть усі її односельці. Вона мовби надягала свою господу на себе. Так, як надягають сорочку або кофтину. Квітчаста хата не тиснула бабу в пахвах, не була довга чи коротка, а якраз упору, не давила, а вільно облягала. Хата давала затишок, зогрівала і, можливо, складала спільно з бабою єдину живу істоту...

Дерев'яний тапчан застелений барвистим рядном. Низька стеля також розмальована квітами, в'юниться стеблами, зеленіє вибагливо гнутим листям. Квітки світяться теплою барвою пелюсток, складають якісь сузір'я, простираються шляхом, що нагадує Чумацький Шлях. Квіти неначе рухаються, тріпотять пелюстками, хмаркою кружляють кругом, і ця хмара світиться усіма кольорами веселки, барвами казкової жар-птиці...

Як гостро відчуваєш тут красу життя, і як трепетно б'ється серце! Як бентежно дзвенить кров у скронях, як хочеться озватись до тих квітів голосом солов'я і затьохкати у пташиному хорі! (За Є. Гуцалом; 395 сл.).

- Пояснити лексичне значення слів *феєрія* (вистава, найчастіше казкова, з широким використанням сценічних ефектів, фантастичними декораціями, костюмами), *метафора* (слово або вираз, вжиті в переносному значенні на основі аналогії, схожості до чогось), *причілок* (бокова стіна будинку), *одвірок* (боковий або верхній брус рами дверей), *сволока* (балка, що підтримує стелю).
- Дібрати синоніми до слів *аромат*, *химерний*, *господа*, *барва*, *нетрі*.
- Скласти план (орієнтовний): I. Хата в яблуневому саду. II. Колись тут жила баба-знахарка. I. Сюди наїжджав болящий люд. 2. Що нагадує

аромат сушеного зілля. 3. Хату розмальовано квітами. 4. Може, ті квіти мають цілющу силу? 5. Тут сам почуваєшся квіткою. III. Може, баба одягала господу на себе? IV. Квіткові сузір'я нагадують Чумацький Шлях. V. Як гостро відчуваєш тут красу життя!)

- Усно переказати текст, завершивши переказ міркуваннями про значення краси у людському побуті, зокрема про значення квітів як уособлення гармонії та краси.

3. Вуйко

Ликера тут росте, інших місць вона не знає. Від бабуні й діда відає, що за тутешніми горами є інші гори, а там десь – рівнини. Там теж живуть люди, ростуть дівчатка, хлопчики. Там не кичери, а села, міста з багатьма хатами, з довгими вулицями. Все те далеко, а тут – гори, і всі кажуть на них – Карпати. Малою Ликера думала, чи не від діда Карпа вони так зветься. Мабуть, вони прадавні, як і дід Карпо. Файно в горах! Довкола смереки, ліщини, буки аж до самого Черемоша, а на горах – кичери, нижче – плаї й полонини.

Шість газдівств на горі і жменя людських життів. Одне небо над головами, одні гори. Ті гори – як думки про Олексу Довбуша, як казки про дивного Чугайстра...

Ликера йшла стрімким боком гори. Тут і дикі бджоли, і суниці, якими ведмеді люблять поласувати. Згадувала, як неня їй, малій, розповідала про волохатого вуйка, що може перекидатися і на лиса, і на зайця, навіть на доброго Чугайстра. Той Чугайстер має довгі лляні вуса, він приходить вечорами малюкам казки розказувати, приносить лісові горішки.

Ликера глипнула на смереки і побачила... вуйка. Він стояв на задніх лапах і дивився на неї, цей газда високих гір. Ликера здригнулась і спинилась собі. А вуйко ні на кого не перекинувся. Тікати було нікуди, бо за нею урвище, а перед нею він. А може, це Чугайстер?

Ні, це справжній вуйко. Зараз стане на передні лапи, кинеться на неї. Прощайся, Ликеро, зі світом! Ні, стоїть ведмедисько, дивиться на неї, не змигне... Силкувалася й вона заговорити, проказати "Отченаш", але вмить згадала, що дідо дали їй у руки топірець.

Стояли, дивилися одне на одного... І раптом - диво... (За А.М'ястківським; 265 сл.)

- Пояснити лексичне значення (або дібрати відповідники) діалектних слів *кичера* (гора, вкрита лісом), *файно*, *плай* (стежка в горах), *полонина* (безліса ділянка, що використовується для пасовиська та сінокосу; галявина), *газда*, *вуйко*; пояснити значення слова *чугайстер* (*чугайстур*) (міфічний лісовий дух, що охороняє людей від нявок).
- Дібрати синоніми до слів *поласувати*, *силкуватися*, *урвище*.
- Скласти план (орієнтовний: I. Інших місць, крім Карпати, Ликера не знає. 1. Десь далеко є інші гори й рівнини. 2. Десь є міста й села. 3. Чи не від діда Карпа Карпати зветься? 4. У горах файно! II. На горі – шість

- газдівств. III. Ликера на крутій горі. 1. Згадались розповіді про вуйка. 2. Зустріч. 3. Тікати нікуди. 4. Згадала про топірець. IV. Трапилось диво).
- Зробити детальний переказ (усно), завершивши текст самостійно складеною кінцівкою. Вжити діалектні слова, по можливості, додавши ті, яких немає в тексті (*легінь, неньо, крисаня, кептар, кріс, бартка, чічка, флюяра, банувати, гарувати* і т.ін.)

ГОВОРІННЯ: СИТУАТИВНІ ВПРАВИ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ДІАЛОГІВ

* Використавши деякі з поданих у рамці висловів (за власним вибором), скласти та попарно розіграти діалоги, можливі між

- десятикласником та його першою вчителькою (висловити вдячність за виховану нею любов до книжки, літератури або математики, за мудрі поради);
- десятикласником та його матір'ю (батьком, сестрою) (висловити вдячність за подарунок, зроблений до 1 вересня: книжку, дискету, компакт-диск тощо);
- десятикласницею, яка влітку тяжко перехворіла, та її однокласницею, яка прийшла відвідати її після повернення з лікарні (дівчина дякує за увагу, підтримку, гостинці, однокласниця – пропонує допомогу).

Етикетні формули подяки	Відповіді на подяку
Дякую за ... Дуже (широ, сердечно, красно) дякую. Безмежно (широ) Вам вдячний! Щире (сердечне, велике) спасибі! Із серця дякую! Прийміть мою вдячність (подяку). Як мені віддячитись Вам... Я вам зобов'язаний. Я Ваш боржник. Я перед Вами у боргу.	Прошу. Будь ласка. Аби Вам на користь. Богу дякуйте. Нема за що (ні за що). Не переймайтесь. Не варт уваги. Пусте. Спасибі й Вам. На що Бог споміг. Спасибі в кишеню не покладеш (жарт.) Благодареники за вареники (жарт.)

* Використовуючи деякі з поданих у рамках (або самостійно дібраних) етикетних формул та фразеологізмів, скласти та попарно розіграти діалоги, можливі за таких обставин:

- під час перерви учень та вчитель ненавмисне зіштовхнулися на сходах;

- під час уроку вчитель випадково зачепив портфель одного з десятикласників (портфель стояв на парті), з нього висипались зошити, книжки, касети, дискети і т.под.;
- десятикласник спізнився на урок, а коли він увійшов до класу, з'ясувалося, що його місце зайняв інший школяр, несподівано змінився розклад, тому урок з іншого предмета веде інший учитель, а сам школяр, що запізнився, забув удома портфель, зошити й ручку.

Етикетні формули вибачення	Фразеологізми
<p>Вибачте (пробачте)! Даруйте! Простіть (будьте ласкаві, як Ваша ласка)! Прийміть мої вибачення. Приношу свої вибачення. Дозвольте просити пробачення! Я хочу (мушу, маю, зобов'язаний) просити пробачення. Перепрошую! Винен! Мені шкода... Мені (невимовно, безмежно) жаль. Я дуже жалкую... Не гнівайтесь (не сердьтеся) на мене!</p>	<p>Не спіши, середа, раніше четверга (з козами на торг, поперед батька в пекло). Обережніше на поворотах. Ніг під собою не чуєш. Обоє рябє (одним миром мазані). Ні живий ні мертвий. Ні пари з уст. Поспішиш – людей насмішиш. Очам не вірю (обман зору)! Перед носом. Обличчя горить (пекти раки). Не тепер, так в четвер. Не увібгати в голову. Пахне смаленим. Не хлібом єдиним. Ні сіло ні впало. Ніде правди діти. Одвічна історія.</p>

* Використавши деякі з поданих у рамці етикетних формул, скласти та попарно розіграти діалоги, можливі між

- десятикласниками та їхньою вчителькою, яка стала лауреатом районного (міського) конкурсу “Вчитель року”;
- десятикласниками та їхнім товаришем, який став переможцем районної (міської, Всеукраїнської) предметної олімпіади;
- десятикласником та його ровесницею, яка виграла гран-прі на районному (міському, Всеукраїнському, Всесвітньому) конкурсі краси.

Компліментарна формула	Фомула відповіді на комплімент
<p>Ви чудово виступали! Ви незрівнянний! Ваша унікальність (здібності, талант) безсумнівна. Ви (Ваші знання, вміння, реакція)</p>	<p>Дякую (дуже вдячний) за комплімент! Спасибі на доброму слові! Усе завдяки Вашій підтримці (допомозі). Радий це чути. Те саме</p>

<p>неперевершені! Ваша (мудрість, ерудиція, дотепність, винахідливість) фантастична! Дорівняйтесь до Вас ніхто не зможе! Ви наймудріший і найвродливіший! У Вас безліч талантів! Бережіть в собі іскру Божу! Шануйте свій талант! Ви приречені на успіх (перемогу)! Спілкування з Вами – насолода!</p>	<p>можу сказати про Вас. Безмежно Вам вдячний за добрі слова! Найдорожча нагорода – це ваше схвалення. Спасибі, ви перебільшуєте! Ваше схвалення сприймаю як аванс. Сподіваюся виправдати Вашу оцінку. На таку оцінку я, звісно, не заслуговую!</p>
--	---

Фразеологізми

Це Вам до снаги (під силу, по плечу). Тиснути руку (схилити голову). Затамувати дух. Спробувати щастя. Придбати (створити) ім'я. Видно сокола по льоту. Зеленої Вам вулиці (попутного вітру; під усіма вітрилами). Не йти второваною стежкою (піти проти течії). Не плентатися в хвості. Внести лепту. Виросли крила. Вирости у власних очах. Полонити серце. Не підставляти ніжку. Піднести на п'єдестал. Кинути (підняти) рукавичку. Не ховатися в кущі. Підписатися обома руками. Схилити коліна. Поганий солдат, який не хоче бути генералом. По одязі стрічають. Прикінцевий акорд.

ПИСЬМО

ТЕКСТ ДЛЯ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКАЗУ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

1. Борис Тен

В одному тілі було втілено дві іпостасі. Був музикознавець, організатор і керівник відомого ансамблю “Льонок”, автор низки пісень, викладач теорії музики Микола Васильович Хомичевський. І був всесвітньо відомий перекладач Борис Тен, який досконало переклав українською твори майже ста поетів, драматургів, прозаїків різних часів.

Микола Хомичевський (літературний псевдонім – Борис Тен) народився 1897 року на Ровенщині. У роки першої світової війни родина Хомичевських переїхала до Житомира, де майбутній перекладач прожив усе життя.

Ще в юнацькі роки Миколу неймовірно вабили класичні мови, і він узявся за переклад творів філософа Платона. Чи ж не тоді почав народжуватися знаменитий пізніше Борис Тен?

Так, майбутній перекладач мав винятковий талант до вивчення мов. Прислужився й певний збіг обставин. Якщо латинську та грецьку Микола вивчив у середній класичній школі, то французької навчився від дядька, який свого часу емігрував до Франції, рятуючись від переслідувань за участь

у революції 1905 р. Англійської навчився від другого дядька, який повернувся з Америки, де був у еміграції. Сусідами Хомичевських була польська родина, а сусіднє село було чеське. Математику Миколі викладав німець.

Навчаючись у музичному інституті в Москві, Микола переклав українською чимало текстів романсів Моцарта, Шопена, Чайковського, Глинки. Працюючи в театрі, переклав лібрето кількох опер. Перекладав драми Шекспіра. Творив і власні поезії, проте тільки під старість, аж у 73 роки, наважився видати вибране із оригінальної творчості.

Основну увагу Борис Тен звертав на поетичний переклад, а найбільше шанував античну літературу. Перекладав Евріпіда, Софокла, Арістофана. Задум дати українській літературі переклади поем Гомера визрівав поволі. Приступаючи до перекладу “Одіссеї”, а потім “Іліади”, поет провів колосальну підготовчу наукову роботу: йому довелося стати етнографом, істориком, теоретиком літератури. На переклад кожної з поем поклав по десять років.

Якось в одній із розмов Микола Васильович сказав, що дивний фатум переслідує перекладачів Гомерових поем. Усі вони починають з “Одіссеї”, хоч треба було б навпаки, а перекладу “Іліади” не завершують...

Під час роботи над перекладом “Іліади” Миколу Васильовича вдарило велике горе: смерть єдиного сина, а за ним і дружини. “Існує єдина непоправна річ – це смерть: з нею неможливо сперечатися, - говорив митець. – Усе інше, абсолютно все – можна поправити, удосконалити, поліпшити...”

Доля дозволила йому виконати справу свого життя: Борис Тен не тільки встиг перекласти “Іліаду”, але й помилювався на чудове видання.

Він прожив славне життя. “Я своє зробив”, - казав перекладач за рік до смерті, - інше хай роблять молодші”. Суму в голосі старого поета не було, був спокій умиротворення.

За літературний псевдонім Микола Хомичевський узяв грецьку назву найбільшої ріки України, відважно кладучи цим на себе велику відповідальність, адже називатися так - це значить вірити у своє покликання, свою силу, у те, що справа твого життя має бути принаймні всеукраїнської ваги. Заради цієї справи він працював енергійно і невтомно, і все, що намислив, зробив, тобто таки став достойний великого імені, яким підписувався (За В.Шевчуком; 420 сл.).

- Пояснити лексичне значення слів *іпостась*, *псевдонім*, *лібрето*, *етнографія* (наука, що вивчає культуру і побут народів світу).
- Дібрати синоніми до слів *античний* (давній), *фатум* (невідворотність).
- Скласти план (орієнтовний): I. В одному тілі – дві іпостасі. 1. Музикознавець, викладач теорії музики Микола Хомичевський. 2. Перекладач із світовим ім'ям Борис Тен. II. Усе життя прожив у Житомирі. III. Як народився перекладач. 1. Юнак перекладає Платона. 2. І винятковий талант, і збіг обставин. 3. Переклади текстів романсів та лібрето опер. IV. Любов до античної літератури. V. Задум

перекласти Гомерові поеми. VI. Дивний фатум тяжів над перекладачами Гомера. VII. “Усе, крім смерті, можна поправити...” VIII. Виконав справу свого життя. IX. Відповідальність, накладена псевдонімом).

- На дошці записати: *Платон, Евріпід, Софокл, Арістофан, “Іліада” та “Одіссея” Гомера.*
- Написати докладний переказ, доповнивши його власними роздумами про роль і значення для української культури високоякісних поетичних перекладів творів світової літератури.

2. Подвиг заради віри

Коли Апостола Іоанна, вже старого та немічного, учні на руках виносили до проповіді, він не втомлювався повторювати людям, що зібрались його послухати: “Любіть одне одного!” Коли ж цього Христового учня запитували про те, що ще заповідав Божий Син, Іоанн знову і знову повторював: “Любіть одне одного, а все інше докладеться!”

На цих словах Апостола часто наголошував митрополит Йосип Сліпий. А ще у його проповідях звучала думка про те, що умовами здорового виховання молоді є християнська родина та рідна українська школа.

Життя Йосипа Сліпого – подвиг заради віри. Що відомо нам про нього, священика і вченого, вигнанця і пророка, мученика і звитяжця?

Народився майбутній митрополит у родині шляхетних галичан. “Сліпий” – це родинний псевдонім. До Йосипа він перейшов від батька, батько ж успадкував це наймення від Йосипового діда, що мав прізвище Коберницький.

За родинними переказами, Сліпим прозвали одного з предків, якого було осліплено вояками Петра I за те, що під Полтавою він боровся на боці гетьмана Івана Мазепи.

Закінчивши гімназію та духовну семінарію, талановитий юнак, продовжив навчання в Інсбруку (Австрія). Звідти він повернувся доктором богослів’я. Та на досягнутому Йосип не спинився – він вирушив на навчання до Римського університету. І ось у Львівській семінарії з’явився новий викладач теології.

Талант і наполегливість отця Йосипа сприяють його призначенню ректором Львівської семінарії. З метою ознайомлення з методами навчання майбутніх священиків отець Йосип подорожує Францією, Бельгією, Німеччиною, Англією, Палестиною. Стараннями свого молодого ректора Львівська семінарія перетворюється на Львівську академію. У ті роки молодий учений-теолог написав понад сто праць. Та плідна діяльність священика і науковця тривала недовго.

1944 року в Галичину приходить комуністичний сталінський режим. Радянською владою було організоване запекле цькування українських греко-католиків. Закривалися церкви, арештовувались священики, Богословську академію було ліквідовано. Репресії не могли не зачепити Йосипа Сліпого.

З огляду на складність ситуації Йосипа Сліпого призначають архієпископом Львова. Невдовзі його заарештовують разом з іншими священиками і кидають до тюрми.

Після дворічних знущань архієпископа засуджують на вісім років каторжної праці в концтаборах. Розпочалася жахлива голгофа владики в місцях ув'язнення. Довгі сімнадцять років (1945 – 1863) тривали моральні та фізичні знущання, принизливі підглядання й допити. Проте духу галицького митрополита не було зламане.

1962 року Йосипу Сліпому виповнилось 70 років. Його особа стала центром уваги світу. Завдяки настійним клопотанням папи римського радянський уряд ухвалив вислати владику за межі СРСР.

Прибувши до Рима, Йосип Сліпий розпочав служіння на вигнанні. Чимало вдалося здобити йому для віри і для України.

У вічність Йосип Сліпий пішов на дев'яносто третьому році. Згідно із заповітом патріарха, його перезахоронили у Львові 1992 р.

Ім'я Йосипа Сліпого стало символом страждань за віру, непереборної мужності та певності в правоті своєї справи (За А. Гайсинським та А. Денисенком; 420 сл.)

- Пояснити лексичне значення слів *митрополит* (вище звання єпископів), *архієпископ* (духовне звання, середнє між єпископом і митрополитом), *патріарх* (найвищий титул православної церкви), *ректор* (керівник вищого навчального закладу), *семінарія*, *академія*; виразу *розпочалась голгофа*.
- Дібрати синоніми до слів *теологія* (богослів'я), *звитяжець* (герой), *шляхетний* (благородний), *цькування* (переслідування).
- Скласти план (орієнтовний: I. “Любіть одне одного!” II. Умови здорового виховання молоді - християнська родина та рідна українська школа. III. Що нам відомо про Йосипа Сліпого. 1. Народився у родині шляхетних галичан. 2. Походження родинного псевдоніма. 3. Навчання у Інсбруку та Римі. 4. Викладач теології у семінарії та академії. 5. Цькування радянською владою українських греко-католиків. 6. Призначення Йосипа Сліпого архієпископом Львова. 7. У радянських таборах. 8. Звільнення завдяки клопотанням папи римського. 9. Служіння Церкві та Україні на вигнанні. IV. Виконання заповіту патріарха. V. Що символізує ім'я Йосипа Сліпого).
- На дошці записати: *Апостол Іоанн, священик, мученик, Коберницький, Львівська богословська академія (семінарія), українські греко-католики, Українська Греко-Католицька Церква*.
- Завершити переказ (письмовий) міркуваннями про суть поняття *свобода совісті* і необхідності толерантних стосунків між різними релігійними конфесіями, прихильниками різних політичних поглядів і т. под.

Для довідки.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

З Конституції України¹.

3. Космічний прелюд

На четвертому місяці вагітності його матір, учительку французької мови Київської гімназії, було заарештовано за участь у політичній демонстрації. У Лук'янівській в'язниці було від чого збожеволіти! Матір народила його в глибокому безумі...

Важка психічна хвороба передчасно звела матір у могилу. Батька так само не стало задовго до синового повноліття. Отже, своїх батьків він не знав. Його виховував дідусь – людина в Полтаві знана й шанована.

Так пізніше напишуть його біографи. Та згодом, уточнюючи дату народження майбутнього геніального фізика, несподівано з'ясують, що насправді народився він не в Києві, а в Полтаві, а справжнє його ім'я – не Юрій Кондратюк, хоч саме під цим іменем він увійшов до історії світової космонавтики. Справжнє ім'я вченого – Олександр Шаргей. Рятуючи життя під час громадянської війни, він, тоді ще зовсім юний, змушений був узяти наймення загиблого приятеля...

Закінчивши Полтавську гімназію, він (тоді ще Шаргей) вступив до Петроградського політехнічного інституту. Проте провчився лише місяць – у листопаді 1916 року його забрали до війська.

Куди тільки не закидала його примхлива доля! Був на Закавказькому фронті, тоді в захопленому денікінцями Києві, знову на Кавказі... Після закінчення громадянської війни він, Юрій Кондратюк, інженер без вищої освіти, буде на Кавказі елеватори, пізніше зводить елеватори у Сибіру.

Усього проектуванню та будівництву елеваторних господарств Юрій Кондратюк віддав дев'ять років. І саме протягом цих дев'яти років, не знаючи ні вітчизняних, ні зарубіжних досягнень у теорії космічних польотів, цей інженер-самоук зробив найточніші розрахунки майбутніх космічних трас. Він запропонував спосіб досягнення поверхні великих небесних тіл. У 1969 році американські дослідники космосу скористалися його ідеєю, випробовуючи свій "Apollo" і визнаючи, що найперший у світі політ астронавтів здійснено ними саме за "трасою Кондратюка". В основу своїх унікальних досліджень американські вчені поклали відкриття українського вченого, на той час учорашнього гімназиста, здійснене ним... 1917 року.

Чимало інших ідей Юрія Кондратюка знайшли застосування в космонавтиці.

¹ Статтю Конституції наведено не повністю.

Будуючи елеватори, Кондратюк продовжує розрахунки орбіт штучних супутників Землі та Місяця, креслить схеми відповідних приладів. Третій, удосконалений варіант рукопису науковець надсилає 1925 року до видавництва “Головнака”.

Та Москву відкриття Кондратюка не зацікавили. Рукопис повернули авторові. Причина? Кошти на передчасні фантазії не передбачалися. Тоді Юрій Кондратюк друкує рукопис власним коштом. Книжка побачила світ 1929 року. Тут було все: перспективи освоєння космосу, дані космічного корабля, типи траєкторій.

Через рік Кондратюк був заарештований за... шкідництво. На волю він вийшов тільки через 7 років.

Повернувшись в Україну, інженер без вищої освіти Юрій Кондратюк зробив ще одну спробу прислужитися радянській науці: він згуртував у Харкові творчий колектив, який розробив проект унікальної вітроелектростанції. І це відкриття не було помічено... Вже значно пізніше Кондратюків проект допоміг будівельникам Останкінської вежі у Москві.

1941 року Юрій Кондратюк одним із перших вступив у дивізію народного ополчення. Як згадували його однополчани, рядовий Кондратюк підтримував між штабом та батальйоном телефонний зв'язок. Під час ворожої атаки зв'язок перервався. Боєць Кондратюк кинувся уперед і впав, підкошений кулями. Геніальний учений загинув 3 жовтня 1941 року (*За М.Сорокою; 460 сл.*)

- Пояснити лексичне значення слів *прелюд* (вступ до музичного твору; *перен.* – вступ до чогось), *елеватор* (споруда, де приймають, зберігають, зважують великі маси сипких матеріалів, найчастіше зерна); *траєкторія* (лінія польоту), *перспектива* (види, плани на майбутнє).
- Дібрати синоніми до слів *біографія*, *примхливий*, *унікальний*.
- Скласти план (орієнтовний: I. Що писали його біографи. II. Не Юрій Кондратюк, а Олександр Шаргей. III. Недовге навчання в політехнічному. IV. Примхлива доля винахідника. 1. Закавказький фронт, окупований Київ. 2. Інженер без вищої освіти будує елеватори. V. Наукові здобутки Кондратюка. 1. У вільний від роботи час - розрахунки майбутніх космічних трас. 2. Найперший політ астронавтів здійснено за “трасою Кондратюка”. 3. Відмова видавництва “Головнака”. 4. Свої розрахунки науковець друкує сам. VI. Арешт за... шкідництво. VI. Ще одна спроба прислужитися науці. VII. Загибель генія).
- На дошці записати: *Петроградський політехнічний інститут; Закавказький фронт; елеваторні господарства; теорії космічних польотів; розрахунки космічних трас; “Appollo”; дані космічного корабля; унікальна вітроелектростанція, дивізія народного ополчення.*

- Написати докладний переказ, завершивши його стислою розповіддю про внесок українських учених до розвитку світової науки.

ПРОБЛЕМИ, ЩО МОЖУТЬ БУТИ ПОКЛАДЕНІ В ОСНОВУ СТАТТІ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ

- Золота медаль випускника школи – чого вона варта і що вона уособлює.
- Переваги і недоліки 12-бальної системи оцінювання знань школярів.
- Найпрестижніша з погляду шкільної молоді професія: учора і сьогодні.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН ПИСЬМОВОГО ВІДГУКУ ПРО СПЕКТАКЛЬ (КІНОФІЛЬМ)

1. Коли, за яких обставин, на сцені якого театру було переглянуто спектакль (коли і за яких обставин було переглянуто кінофільм). Бажано назвати імена автора п'єси та режисера.
2. Мої враження від:
 - а) акторського складу та акторської гри;
 - б) музичного та художнього оформлення.
3. Наскільки актуальними й цікавими є порушені у виставі (кінофільмі) проблеми.
4. Що сподобалось, вразило, запам'яталося.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ТЕСТИ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки)¹

Одиниці мови, звуки мовлення, значущі частини слова, слово, словосполучення, речення, ССЦ

1. Найменшим членороздільним елементом потоку мовлення, що утворюється органами мовлення за одну артикуляцію, є
 - а) звук мовлення;
 - б) склад слова;
 - в) корінь слова;

¹ За правильно вибрану відповідь на кожне із запитань учень одержує по 1 балу, 1 бал додається в разі самостійного добору прикладу. Таким чином, учень може отримати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів за бездоганно виконану роботу.

г) слово.

Дібрати і записати пару слів, у яких заміна звуку спричиняє зміну значення (наприклад: *сум – сам; дуб – зуб*)

2. Головною значущою частиною слова, що виражає основне лексичне значення слова, є

а) основа слова;

б) корінь слова;

в) суфікс;

г) префікс.

Дібрати й записати слово, що відповідає схемі: префікс – префікс – корінь – суфікс – закінчення (наприклад: *розподілений, беззастережний*).

3. Мінімальною одиницею мови, що виражає поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їхні ознаки чи відношення, є

а) слово;

б) словосполучення;

в) сполучення слів;

г) речення.

Будь-яке слово увести до словосполучення та до сполучення слів (наприклад: *пісня – мелодійна пісня – пісня і праця*).

4. Основна одиниця синтаксису, що є інтонаційно оформленим смисловим і граматичним цілим, що виражає закінчену думку, є

а) словосполучення;

б) речення;

в) складне синтаксичне ціле;

г) текст.

Скласти (пригадати)¹ і записати речення, виділити з нього 2–3 словосполучення, головне слово в кожному підкреслити (наприклад: *Красива осінь вишиває клени червоним, жовтим, срібним, золотим.* (Л.Костенко.)
Словосполучення: *красива осінь; вишиває клени; вишиває червоним; вишиває золотим.*)

5. Словосполучення - це

а) земля і небо; розумний і завзятий; думайте й читайте;

б) царює осінь; вітер налетів; урок триває;

в) дотепне слово; попросити вибачення; виступити вдало;

г) після уроків; буду мріяти; більш вдалих.

Дібрати і записати дієслівне словосполучення (наприклад: *співати дзвінко; розповідати весело*).

6. Предикативні сполучення (речення) - це

¹ На власний розсуд учитель може дозволити учням не складати речення, а добирати відомі їм приклади з фольклору, художньої літератури тощо. До більшості тестових завдань додаються приклади з художніх творів, які вчитель може, по-перше, у разі потреби прочитати школярам, щоб зорієнтувати їх щодо виконання тестових завдань, по-друге, використати у процесі аналізу виконання тестових завдань.

- а) усміхнене сонце, жовте листя, сумувати гірко;
 - б) всміхнулося сонце; листя опадає; сумують дерева;
 - в) до сонця, серед листя, будуть сумувати;
 - г) сонце і місяць, жовті та брунатні, весело і втішно.
- Дібрати та записати предикативне сполучення (наприклад: *Співає серце*).

Складні випадки правопису ненаголошених голосних, м'якого знака, апострофа

1. Орфограма - це

- а) чітка рекомендація для правильного написання слова;
- б) правильне написання, що вибирається з ряду можливих;
- в) система правил про способи передачі звукового мовлення на письмі;
- г) розділ мовознавства, в якому вивчається система правил для забезпечення передачі звукового мовлення на письмі.

Записати слово з орфограмою на межі морфем (значущих частин слова), позначити орфограму (наприклад: *роззброєний, розрісся*).

2. Буквосполучення *ри, ли* в коренях українських слів та написання *е, и* у деяких словах, що не перевіряються наголосом (*левада, кочерга*) пояснюється

- а) фонетичним принципом орфографії;
- б) морфологічним принципом;
- в) історичним принципом;
- г) смисловим (диференціюючим) принципом.

Дібрати та записати слово із сумнівним ненаголошеним голосним, що не перевіряється наголосом; записати це слово фонетичною транскрипцією (наприклад: *леміш* [ле м'іш], *пшениця* [пше ниц'а]).

3. М'який знак не пишеться

- а) перед буквою *о*;
- б) перед буквосполученням *йо*;
- в) у дієсловах на *-ть, -ться*;
- г) після букв, що позначають губні та шиплячі приголосні, а також після букви *р*.

Дібрати дієслово на *-ть, -ться*, записати його фонетичною транскрипцією (наприклад: *грається* [граїєц':а], *сміється* [см'ійєц':а]).

4. Апостроф ставиться перед буквами *я, ю, є, ї* після букв

- а) *к, п, т, ф, х*;
- б) *д, т, з, ц, ч, ж*;
- в) *б, п, в, м, ф*;
- г) *г, к, х* та *ж, ч, ш*.

Дібрати й записати слово з апострофом після префікса, що закінчується на твердий приголосний (наприклад: *без'язикий, під'южувати*) або: слово з апострофом після префікса, що закінчується на твердий приголосний,

записати фонетичною транскрипцією¹ (наприклад: *роз'яснення* [роз'ясне н':а]).

5. Апостроф не ставиться після букв, що позначають губні приголосні, перед буквами *я, ю, є, і* в таких словах:

- а) сузір'я, міжгір'я, повір'я, пір'я;
- б) черв'як, верб'я, арф'яр, верф'ю;
- в) медвяний, рутвяний, мавпячий, цвях;
- г) без'ядерний, під'їхати, двох'ярусний.

Дібрати і записати слово, в якому після букви *р* перед *я* не ставиться апостроф, записати це слово фонетичною транскрипцією (наприклад: *повітря* [пов'ітр'а]).

6. М'який знак не пишеться у таких словах:

- а) Ольці, бурульці, доньчин, Саньчин;
- б) Оксанці, Галинці, спілці; матінчин;
- в) яблунь, пісень, земель, знань;
- г) думають, прагнуть, стараються.

Дібрати і записати слово з буквою *н* перед буквою, що позначає шиплячий приголосний, записати це слово фонетичною транскрипцією (наприклад: *менший* [менши й], *кінчик* [кінчи к], *баничик* [баншчи к]).

Основні орфограми в префіксах, коренях і суфіксах

I варіант

1. Префікс *с-* перед кореневими *к, п, т, ф, х* пишеться відповідно до

- а) фонетичного принципу орфографії;
- б) морфологічного принципу;
- в) історичного (традиційного);
- г) смислового (диференціюючого).

Дібрати і записати слово з префіксом *з-* перед кореневим шиплячим приголосним, записати це слово фонетичною транскрипцією (наприклад: *зчесати* [жче сати], *зчепити* [жче пити], *зжати* [ж:ати], *зшити* [жш:ити]) або: записати фонетичною транскрипцією будь-яке слово з префіксом *з-* або *с-* (наприклад: [змал'ований], [спи тати]).

2. Префікс *пре-* вживають

- а) коли слово виражає значення наближення, приєднання, просторової близькості;
- б) коли слово виражає значну, збільшену ознаку;
- в) незалежно від значення слова, якщо префікс є наголошеним;
- г) у словах *прірва, прізвіще, прізвисько;*

¹ Тут і далі пропонуються завдання різного рівня складності (на вибір учителя).

Дібрати і записати слово з ненаголошеним голосним у префіксі *пре-* (або *при-*), записати це слово фонетичною транскрипцією (наприклад: *премудрий* [пре мудрий]).

3. Подвоєні букви на позначення подовжених приголосних звуків між голосними вживаються у прикметникових суфіксах із значенням

а) здрібнілості, пестливості;

б) збільшеної чи неможливої ознаки;

в) неповної ознаки;

г) присвійності.

Дібрати та записати прикметник (або прикметник дієприкметникового походження) з *нн* у суфіксі; позначити в слові місце наголосу (наприклад: *здоровенний, страшенний, невблаганний*) або: прикметник чи прикметник дієприкметникового походження з *нн* у наголошеному суфіксі увести до самостійно складеного речення (наприклад: *Хоч дух у мене гордий, нездоланий, та біля тебе непокора тане...* (Г.Гейне.) *Незбагненна, безвимірنا вічність одна.* (Б.Дегтярьов.) *Нездійснене, а може, нездійсненне!* *Вгамуйсь, у снах не снуся, навіжене.* (Л. Алексійчук.).

4. Чоловічі імена по батькові утворюються

а) за допомогою єдиного суфікса – *ев(ич)*;

б) за допомогою єдиного суфікса – *єв(ич)*;

г) за допомогою єдиного суфікса –*ов(ич)*;

в) за допомогою суфіксів – *ов(ич), –єв(ич) або –єв(ич)*;

Записати власне ім'я та по батькові.

5. Орфограма «буква *и* після *ж, ч, ш* та *г, к, х* у коренях слів» наявна у словах:

а) інжир, чинара, кипарис, шифр, фашист, химера;

б) жінка, розчісує, кішка, шкіра, гіркота, похідний;

в) життя, чистий, поширювати, гиря, кислий, хист;

г) знаючи, працюючи, надавши, перемігши.

Дібрати та записати пару слів з чергуванням [і] – [о] після *ж, ч, ш* та *г, к, х* у коренях слів (наприклад: *кізка – кози; гіркий – горе*).

6. Суфікс *–єв-* пишеться в слові:

а) морозиво;

б) печиво;

в) марево;

г) мереживо.

Дібрати і записати іменник з суфіксом *–ив-* на позначення матеріалу або продукту праці, розібрати дібране слово за будовою (наприклад: *плетиво, місиво, вариво*) або: іменник з суфіксом *–ив-* на позначення матеріалу чи продукту праці увести до самостійно складеного речення (наприклад: *З бабиного літа насотала пряди́ва золоторука осінь.* (Л.Тендюк.)

II варіант

1. З- на кінці префіксів *роз-*, *без-* пишеться за

- а) фонетичним принципом орфографії;
- б) морфологічним принципом;
- в) історичним;
- г) смисловим.

Дібрати і записати фонетичною транскрипцією слово з префіксом *роз-* (або *без-*) перед кореневим глухим приголосним (наприклад: *розклеїтися* [росклеї ти с'а] і [розклеї ти с'а]¹ або: слово з префіксом *роз-* (*без-*) перед шиплячим приголосним (наприклад: *розчервонітися* [рожче рвон'іти с'а], *розжитись* [рож:ити с'], *безшовний* [бе жшовни й]).

2. Префікс *з-* переходить у префікс *с-* перед буквами

- а) б, п, в, м, ф;
- б) д, т, з, ц, ч, ж;
- в) ж, ч, ш та г, к, х;
- г) к, п, т, ф, х.

Дібрати та записати фонетичною транскрипцією слово з префіксом *з-* або *с-* (наприклад: *стерпіти* [сте рп'іти], *змиритися* [зми рити с'а], *зцідити* [сц'ідити]).

3. Суфікс із зменшено-пестливим значенням *-ичок* уживається

- а) в іменниках, утворених від іменників з основою на шиплячий;
- б) в іменниках, утворених від іменників з суфіксом *-тель*;
- в) в іменниках, утворених від іменників із суфіксом *-ик*;
- г) в іменниках, утворених від іменників із суфіксом *-иц*.

Дібрати та записати іменник із суфіксом із зменшено-пестливим значенням *-ечк-* (*-єчк-*) (наприклад: *вершечок*, *краєчок*, *лієчка*).

4. Суфікси *-уват-*, *-юват-* вживаються у прикметниках

- а) для позначення високого ступеня ознаки;
- б) для вияву неповноти ознаки;
- в) для вираження значення присвійності;
- г) для вираження значення неможливої ознаки.

Дібрати прикметник із суфіксом *-уват-* (*-юват-*), увести його до самостійно складеного речення (наприклад: *День старий, рудуватий, осінній їде з поля на ХТЗ. (П.Воронько.) ...Стигнуть води сизуваті, і синіють шиби у вікні...* (М.Рильський.) .

5. Правильним є таке написання слова:

- а) Ігоревич;
- б) Ігорьович;
- в) Ігорєвич;
- г) Ігорович.

Записати ім'я по батькові матері (сестри), іменник, що означає по батькові, розібрати за будовою.

6. Префікс *прі-* пишеться в словах

¹ Приголосний *з* у префіксах *роз-*, *без-* може вимовлятися дзвінко і глухо залежно від темпу вимови: [розказати] і [росказати], [бе зсмертний] і [бе с:мертний]

- а) прийти, приладнати, приклеїти;
- б) приміський, прифронтний, приморський;
- в) прірва, прізвище, прізвисько;
- г) призер, приватний, примадонна.

Будь-яке слово з префіксом *прі-* ввести до самостійно складеного речення (наприклад: *У прірву подивись - простерлось небо долі: то море...* (А.Міцкевич.).

Лексикологія і фразеологія

1. Лексикологія вивчає:

- а) словосполучення і речення;
- б) слова як частини мови;
- в) слова, їх значення, походження, вживання;
- г) правила вимови слів.

Пояснити лексичне значення будь-якого слова (письмово).

2. Власне українські слова - це

- а) слова, що ведуть початок з індоєвропейської мовної спільності;
- б) слова, що виникли в спільнослов'янський період;
- в) слова, що походять із східнослов'янської лексики;
- г) слова, властиві лише українській мові.

Дібрати та записати приклад власне українського слова (наприклад: *мрія, осторонь, смуга, віхола*) або: власне українське слово ввести до самостійно складеного речення (наприклад: *Вечір весняний, мов літєпло, тихо по луках тече.* (П.Воронько.) *А у душу мимоволі віє чебрецем з сусідньої долини* (Л.Тендюк.).

3. За значенням слова поділяються на такі групи:

- а) слова, що походять з індоєвропейської спільності, східно-слов'янська лексика, власне українські слова;
- б) активна лексика та пасивна лексика (застарілі слова, неологізми);
- в) синоніми, антоніми, омоніми;
- г) загальноживані слова, діалектизми, професіоналізми.

Дібрати та записати пару омонімів, кожен з омонімів увести до самостійно складеного речення (наприклад: *лава* (дошка, на яку сідають; ослін) – *лава* (розплавлена маса, що виливається на землю під час виверження вулкану) *Я вийшов на терасу. Мокра лава зустріла з легким подивом мене, проте я сів.* (М.Рильський.). *Прадавній Київ... Захід, наче лава, і в ній горять троянди й янтарі...* (В.Сосюра.); *ляц* (прісноводна риба) – *ляц* (ляпас) *Ляц зустрівся із ляцем і вгостив його ляцем. І таким вгостив ляцем – заляцало за ляцем.* (Є.Гуцало.)

4. Фразеологізми - це

- а) стійкі сполучення слів;
- б) слова, які використовуються групами людей, об'єднаних однією професією;

в) слова, які вийшли з активного, повсякденного вжитку;

г) слова, якими користуються жителі певної місцевості.

Навести приклад фразеологізму, витлумачити його значення (наприклад: *вхопити шилом патоки* – зазнати невдачі) або: скласти (пригадати) речення, що включає фразеологізм, витлумачити значення фразеологізму (наприклад: *З народом разом муками Тантала він мучився, коли от-от в очах обітована їм земля сіяла і маревом зникала у полях.* (М.Рильський, “Франко”.) *Муки Тантала* – нестерпні страждання від усвідомлення близькості мети і неможливості її досягти; *обітована земля* - багатий край, сподівана мета. *Любов юнача, перша – не єдина, але неопалима купина.* (Б.Дегтярьов.) *Неопалима купина* – щось незнищенне, вічне, безсмертне.).

5. Неологізмами іншомовного походження є такі слова:

а) субсидія, дистриб’ютор, бартер, індексація;

б) світлина, слухавка, часопис, потяг;

в) тіншовик, кравчукізм, кучмісти, удовенківці;

г) кошовий, січа, глаголити, баяти, дзигарі.

Дібрати неологізм, увести його до самостійно складеного речення (наприклад: *Кінь твоїй попаски гуляє у піснях, збрую ж рокери для форсу нап’яли.* (Б.Олійник.) або: дібрати застаріле слово та ввести його до самостійно складеного речення (наприклад: “*Закусочна*”, “*Сифонна*”, в коробці патефона згасають голоси... (М.Фішбейн.)

6. Діалектизмами є такі слова:

а) імпічмент, кріпмейкер, діджей, рімейк;

б) плай, легінь, кріс, дараба, бараболя;

в) круто, приколу, навар, прикид;

г) красивий, вродливий, гарний, показний.

Навести приклад діалектизму, дібрати до нього відповідник з літературної мови (наприклад: *гладун* – глек; *жовняр* – солдат, *бурдей* – землянка) або: ввести діалектизм до самостійно складеного речення (наприклад: *І ось прибув із мандрів чорногуз до нашого барвінкового двору.* (П.Воронько.) *Сходять хлопці у долину, мнуть зубами бадилину, на крисанях чорні пера і наопашки кептар.* (Л.Костенко.) *Хто його зна, патріоти завзяті, нам невтямки, чи ми газди у хаті, чи в козачках у новітньої знаті, - хто його зна?* (Б.Олійник.).

Основні способи творення слів

1. Значущі частини слова (морфеми) є такі:

а) основа слова і закінчення;

б) основа слова, корінь і закінчення;

в) корінь, префікс, суфікс, закінчення;

г) корінь, префікс, суфікс, закінчення, сполучний голосний (у складних словах).

Дібрати та записати слово, що відповідає схемі: префікс, корінь, закінчення; розібрати слово за будовою (наприклад: *вимова, порада*).

2. Основа слова - це

а) головна значуща частина слова, що містить спільне значення споріднених слів;

б) частина слова без закінчення, що виражає лексичне значення слова;

в) змінна значуща частина слова, що виражає його граматичне значення;

г) значуща частина слова, що стоїть після кореня.

Дібрати і записати два слова: змінне та незмінне; в кожному з них виділити основу (наприклад: школа, завтра).

3. Безафіксний спосіб - це

а) спосіб творення слів, при якому дві і більше основ об'єднуються в одне слово;

б) утворення нового слова додаванням до твірної основи префікса і суфікса;

в) утворення нового слова від твірної основи без додавання суфіксів і префіксів;

г) утворення нового слова через злиття словосполучення;

Показати процес творення слова безафіксним способом (наприклад: *юнь - юний, перехід – переходити*).

4. Складноскорочені слова утворюються

а) способом зрощення слів;

б) способом складання від скорочених основ;

в) безафіксним способом;

г) суфіксальним способом.

Скласти і записати речення із складноскороченим словом у формі непрямого відмінка (наприклад: *Медики світу наполегливо намагаються винайти ліки від СНІДу*).

5. Нульові закінчення наявні у словах:

а) метро, кашне, манто, фойє;

б) вчора, взимку, мимохіть, слідом;

в) край, народ, день, писар;

г) читати, перемогти, навчаючи, вивчивши.

Скласти (пригадати) і записати речення (або два речення), в якому слово з нульовим закінченням вживалося б в прямому і в непрямому відмінках (наприклад: *Де ліс, там і біс, а де нема лісу – не шукай біса.* (Нар.творч.) *Це нормально, коли в кожній людині є хліб, є й до хліба*).

6. Спільнокореневими є слова:

а) книга, книги, у книзі; книгами;

б) вода, водяний, приводити, водогін;

в) веселка, повеселити, веселощі, веснянка;

г) мудрець, перемудрити, любомудр, премудрий.

Пригадати й записати народне прислів'я, в якому вжито спільнокореневі слова; ці слова підкреслити, виділити в них корені (наприклад: *Яблучко від яблуньки недалеко відкотиться. Блискавка блисне – камінь трісне. Береженого Бог береже. Писав писака, не розбере й собака) або: дібрати й записати 5-8 спільнокореневих слів; в кожному слові виділити корінь.*

Частини мови

1. В українській мові є

а) дев'ять частин мови: шість самостійних та три службових;

б) десять частин мови: сім самостійних та три службових;

в) десять частин мови: шість самостійних, три службових, а також вигук, що є окремою частиною мови;

г) десять частин мови: шість самостійних та чотири службових, включаючи вигук.

У самостійно складеному реченні позначити (надписати угорі) всі частини мови.

2. Службові частини мови відрізняються від самостійних тим, що

а) не мають ні лексичного, ні граматичного значення;

б) не мають лексичного значення і не є членами речення;

в) мають лексичне значення і не мають граматичного;

г) лише тим, що не змінюються за родами, числами і відмінками.

Скласти і записати речення до якого входять дві-три службові частини мови; позначити (надписати угорі) кожну з них.

3. З-поміж самостійних частин мови незмінюваним є

а) займенник;

б) прикметник;

в) прислівник;

г) числівник.

Незмінювану самостійну частину мови ввести до самостійно складеного речення; з'ясувати синтаксичну роль цієї частини мови (підкреслити її як член речення) (наприклад: *Вітер з подиву спинився зоддалік.* (Б.Олійник.) *Навпочіпки присіла хата перед будинком цегляним.* (Л.Тендюк.). ... *Я навколішки стану в гаю й поцілую я землю твою, моє серце. Моя Україно!..* (В.Сосюра.)

4. Дієприкметник і дієприслівник є

а) самостійними частинами мови;

б) службовими частинами мови;

в) частинами мови, які не належать ні до самостійних, ні до службових;

г) особливими формами дієслова.

Скласти і записати речення, у якому дієприкметник виступав би у ролі присудка; підкреслити в реченні граматичну основу (наприклад: *Світлиця вбрана рушниками.* (Б.Дегтярьов.) *Ніч осяяна цвітом яблуні...* (Д.Павличко.) ... *Перечитані від милої листи.* (М.Рильський.) *Земля Придніпров'я сльозами полита.* (Б.Дегтярьов.).

5. Дієслова у неозначеній формі – це:

а) читати, писати, навчатися, намагатися;

б) читаючи, написавши, навчаючись;

в) прочитаний, записаний, знаючий;

г) прочитано, записано, затягнуто, прикрито.

Скласти і записати речення, в якому один або два головних члени були б виражені неозначеною формою дієслова; підкреслити в реченні граматичну основу (наприклад: *Яке це щастя – дарувать вологу квіткам, деревам, травам!* (М.Рильський.) *Пізнать себе – то школа нелегка.* (П.Воронько.) *Свою знемогу побороти – це так важливо, життя відчуть цілющий дотик, повірить в диво.* (Б.Дегтярьов.) *Вік прожити – не дощову годину перестояти* (Нар.творч.).

б. Формотворчими є такі частки:

а) не, ні, ані;

б) ось, осьде, он, онде, оце, воно;

в) хай, нехай, би (б);

г) невже, хіба, чи.

Будь-яку формотворчу частку ввести до самостійно складеного речення (або пригадати і записати приклад такого речення з художньої літератури) (наприклад: *Мої найчистіші слова хай жертвою чистою будуть.* (М.Рильський.) *Світе ясний, світе мій прекрасний, я б хотів у пісні повсякчасно лиш для тебе жити, не вмирать!* (В.Сосюра.)

Елементи практичної риторики

1. Риторика - це

а) відповідь, заперечення, зауваження одного з учасників діалогу іншому;

б) наука про правильну вимову та наголошення слів;

в) теорія ораторського мистецтва;

г) емоційне ствердження або заперечення якогось факту.

2. Батьківщиною красномовства вважають

а) Давній Єгипет;

б) Стародавній Китай;

в) Античну Грецію;

г) Давній Рим.

3. Батьком риторики називають

а) Арістотеля;

б) Платона;

в) Демосфена.

г) Цицерона.

4. Видатні оратори Київської Русі - це

а) Демосфен та Цицерон;

б) Іларіон та Кирило Туровський;

в) Феофан Прокопович та Григорій Сковорода;

г) Михайло Ломоносов та Георгій Кониський.

5. Тема виступу - це

а) доведення до слухача інформації через мовлення;

б) роз'яснення, тлумачення, інтерпретація подій та фактів;

в) основна галузь роздумів оратора, у межах якої він добирає явища та факти, що розглядаються у виступі;

г) уміння оратора виступати без підготовки.

6. План лекції - це

а) повний письмовий виклад змісту виступу;

б) слова та звороти, які означають поняття та явища певної галузі знання;

в) узагальнюючі думки, які мають лаконічну, відточену мовну форму;

г) послідовність і взаємозв'язок тематичних частин виступу, зафіксований у вигляді переліку ключових понять або суджень.

7. Ясність мовлення - це

а) насиченість виступу новими фактами, актуальним проблемами;

б) сміслова прозорість виступу, що забезпечує його зрозумілість, доступність у засвоєнні слухачами;

в) якість мовлення, що відбиває здатність оратора спонукати слухачів до творчої діяльності;

г) якість мовлення, яка полягає у його мелодійності, плавності, інтонаційній виразності.

8. Образність мовлення - це

а) ясність, точність, логічна переконливість публічного виступу;

б) уміння говорити ясно, без ускладнень, надуманих образів і туманних зворотів;

в) наявність у виступі живих картин, які дають змогу не лише осмислювати почуте, а ніби сприймати його усіма почуттями – бачити, чути тощо;

г) якість виступу, що відбиває здатність оратора розглядати конкретні факти й явища, давати їм чіткі наукові та політичні оцінки.

9. Лаконічність мовлення відбиває

а) словниковий запас оратора;

б) нормативність, літературність мовлення оратора;

в) здатність оратора говорити стисло, залишаючись максимально зрозумілим;

г) емоційність, натхненність і піднесеність мовлення оратора.

10. Гумор - це

а) добродушне осміювання чийось вад;

б) різке висміювання чогось негативного;

в) особливо дошкульна викривальна насмішка, що виявляє ненависть і презирство до зображуваного;

г) приховане глузування, засноване на називанні супротивного, коли про щось говориться ніби в позитивному плані, але підтекст засвідчує протилежне.

11. Кульмінація публічного виступу - це

а) частина виступу, спеціально відпрацьована оратором лексично, стилістично тощо;

б) спосіб закінчення виступу, коли кожна наступна фраза емоційно підсилює попередню;

в) частина виступу, яка полягає у роз'ясненні, витлумаченні подій та фактів;

г) розвивання, деталізування, поглиблення раніше висловлених оратором думок.

12 Основні думки виступу потрібно повторювати

- а) завжди тими самими словами;
- б) щоразу варіюючи їхнє мовне оформлення;
- в) пропонуючи слухачам повторити їх хором;
- г) пропонуючи слухачам їх записати.

13. Найчастіше у публічних виступах на суспільну тему вдаються

- а) до ораторського підстилю публіцистичного стилю;
- б) до науково-навчального підстилю наукового стилю;
- в) до белетристичного підстилю художнього стилю;
- г) до розмовно-побутового стилю.

14. Зразком іронії є така фраза:

- а) Теорія, мій друже, сіра, зеленим є лиш дерево життя. (Г.Гейне.);
- б) Цитування – дослівне передавання чужого висловлювання (3 підручн.);
- в) Древо мислі вродило – цитати, цитати, цитати (Л.Костенко.)
- г) Молодим ораторам рекомендується не топити в цитатах власні думки. (З посібн.)

ТЕКСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОГО ДИКТАНТУ

Щоб вважати себе членом певної нації, мало любити свій народ. Тільки тоді станеш активним громадянином, коли визнаєш і зрозумієш історичну долю народу, його природжену національну вдачу, здібності, хист. Відчути себе членом певної нації має спромогу той, хто змалку з нацією зрісся і не тільки безпосередньо відчуває, а й щохвилини розуміє свою до неї приналежність. Для такої людини нація – не тільки святощі, не просто сім'я, це ланцюг з найміцнішого заліза, а вона сама – нерозривне його кільце. Для такої людини нація - непорушна крем'яна скеля, а вона лише її зернятко.

Та ж людина, яка не відчуває й недобачає, що її прив'язує до нації, помалу відривається від національного ґрунту. Величаючи себе патріотом, вона не відчуває зв'язку з нею, не помічає пекучих її проблем. Вона вагається: душа її прагне до рідного, а розум, не маючи знання про те рідне, шукає іншої стежки до задоволення душевних потреб.

Така людина двоїться у ставленні до рідного. Душа її почуває, що вона не в рідній хаті, їй хочеться повернутись до рідного... А щоб не було таких національних калік, треба плекати, розвивати в дітях свідомість вартості своєї нації (*За Григор'євим-Нашим*¹; 180 сл.).

Осіннього надвечір'я на вулицях Відня з'явився чужинець в легкому світлому костюмі. Чужинця видавали в ньому великі, майже чорні очі і засмагле обличчя м'якого слов'янського овалу – таких очей і такої засмаги у

¹ Григор'єв-Наш - активний громадський і політичний діяч, член Центральної Ради, міністр освіти в уряді УНР, пізніше – керівник українського відділення радіостанції “Голос Америки; справжнє ім'я - Никифор Григорієв.

віденців не буває. Від стрункої його постави віяло аристократизмом, від саява очей ніби аж світлішали віденські вулиці.

Він блукав містом, заглиблений у себе. Він щезав, мов ранкові тумани над Дунаєм, а тоді з'являвся знову. Так було раз і вдруге, а втретє він поїхав з Відня назавжди...

О Відню! Європейська столиця, озвучена геніальною музикою Бетховена, веселими руладами щасливчика Россіні та грайливими вальсами Штрауса! Ці віденські видива, цю з'яву Коцюбинського на твоїх вулицях малює уява з любові, що переходить в поклоніння перед видатним майстром.

Усе життя вслухаємось у музику безсмертної й незрівнянної його фрази. Вона невловна, прозора, мінлива й невидима, але така ясна в своєму мелодійному звучанні, аж заходить душа. Очевидно, витончена його натура, надзвичайна сердечна чуйність і схильність до усього прекрасного на землі визначили його стиль. І за всієї поваги, яка йому віддається на почесному й високому місці серед класиків літератури, лишається відчуття, що ми його в чомусь недооцінюємо *(За О.Сизоненком; 180 сл.)*.

3. Український зорепад

У променях сонця дотлівали хмари. Ще будуть теплі дні, ще цвістимуть квіти, сонце припікатиме по-літньому. Та вже дзвенить у височині печальна струна, нагадує, що все летить на невидимих крилах і все має кінець. Ліс ще шумітиме, але, либонь, на півтону глухіше.

Максим дивився у пригасле, темно-синє небо, на маленькі, перші, рідкі, неначе розвішані недбалою рукою зорі. Вони були схожі на яблучка на вітті здичавілих яблунь. Одна зоря зірвалась й шугонула за темний ліс...

Зорепад шумує в наших жилах, український зорепад. Він тільки в нас такий. Таємничий до щему в серці й величний. То наші стражденні предки шугають у безвість, у вічність, щоб постати в нас печальними і вічно саодинокими, як одірвані од небозводу зорі. Тільки українцеві дано це відчуття, тільки його гнітить підозра і гірка неугасима туга.

Людина, яка не ввібрала в себе сивий зорепад і цвіт калини, яка не відчула на своїх губах смаку вишні, якій не вдарив у серце на світанку перепел, не може бути українцем. І поки на небозводі горітиме хоч одна зірка, а на землі залишиться хоч один перепел, Україна не згасне *(За Ю.Мушкетиком; 180 сл.)*

4. Мальва

В небі летіли схожі на розгніваних драконів хмари, готові склювати все під собою. Біля будинку Олега чекала мальва. Вона все буяла й буяла, розквітли ще два гарячорожеві віночки. Здавалося, він чує дихання квітки, в одному чарунку спав джміль. Спав так солодко, що Олегові й самому захотілося укластися в тому чарунку й заснути. Заснути надовго, сховавшись від усього.

Дні мелькають, наче кісточки на рахівниці. Десяток кісточок, а тоді клац – одна виявилась зверху, а ці рука змела праворуч. Все в житті підлягає таємному, незримому підрахунку, і всьому ціною гроші. Все зав'язується на грошах: обіцянки, обмани, зради, розколи, чиясь сліпота і продажність.

У чому прогрес? У людській досконалості? Та порівняй сучасного філософа із Сковородою, чого він вартий? Порівняй нинішнього фірмача із чумаком! Звичайно, є й прогрес. Кудись мчать і мчать машини... Куди й чого? Винаходи розуму не вдосконалюють душу.

А от мальва цвістиме, не вважаючи ні на що, розквітатимуть нові й нові віночки на високому рівному стеблі, нижні прив'ядатимуть, будуть засихати, але тих, верхніх, завжди буде більше, вони забиватимуть, гаситимуть своїм соковитим буянням сухість нижніх. Мальва аж гукає, що їй ще довго квітнути, жити, і це “довго” зливається з вічністю (*За Ю.Мушкетиком; 187 сл.*).